

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra politologie

**Komparace politických hnutí Úsvit přímé demokracie a ANO 2011
z hlediska teorie populismu**
Bakalářská práce

Autor: Vlastimil Brychnáč
Studijní program: B6701 / Politologie
Studijní obor: Politologie
Forma studia: kombinovaná

Vedoucí práce: Mgr. Pavla Dočekalová, Ph.D.

Hradec Králové, 2016

Zadání bakalářské práce

Autor: Vlastimil Brychnáč

Studium: F13300

Studijní program: B6701 Politologie

Studijní obor: Politologie

Název bakalářské práce: Komparace politických hnutí Úsvit přímé demokracie a ANO 2011 z hlediska teorie populismu

Název bakalářské práce AJ: Comparison of Political Movements Dawn of Direct Democracy and ANO 2011 in Terms of the Theory of Populism

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se bude zabývat tématem dvou nově se v českém politickém prostředí vyskytujících hnutí Úsvit přímé demokracie a ANO 2011. Předmětem práce bude analýza, do jaké míry obě hnutí využívají ve svých politických strategiích populistické nástroje. Cílem bakalářské práce je srovnat obě hnutí na základě teorie populismu a shrnout, v jakých znacích se podobají a v jakých liší. V úvodu práce dojde k vymezení adekvátního teoretického rámce. Ten vysvětlí termín populismus a uvede, v jakém smyslu jej autor použije pro další část práce. Následně se práce zaměří na analýzu ideových, programových a politických východisek obou hnutí za účelem detekování populistických charakteristik. S použitím teoretického konceptu, zmíněné analýzy a relevantního zdůvodnění autor dospěje k tomu, zda lze vybraná hnutí zařadit k populistickým subjektům, či nikoliv. V případě, že student dospěje k výsledku, že se jedná o populismus, bude následovat určení konkrétního typu populismu, do kterého vybrané hnutí spadá. V další části práce autor použije výsledky analýzy ke srovnání obou hnutí a určení společných a odlišných populistických znaků. Student se zaměří na práci s odbornými publikacemi a články, které se zabývají teorií populismu. Analýze budou podrobovány nejen jednotlivé programy obou hnutí, ale také předvolební politické debaty. Pro účely srovnání obou hnutí bude použito metody synchronní komparace.

Prameny a literatura

Prameny

Internetové zdroje:

* ANO, bude líp. <http://www.anobudelip.cz/>. * Úsvit přímé demokracie Tomia

Okamury. <http://www.hnutiusvit.cz>.

Literatura:

- * Abts, Koen a Rummens, Stefan. 2007. „Populism versus Democracy.“ *Political Studies* 55, č. 2, 405–424. * Canovan, Margaret. 2004. „Populism for political theorists?“ *Journal of Political Ideologies* 9, č. 3, 241–252. * Deiwiks, Christa. 2009. „Populism.“ *Living Reviews in Democracy* 1, Summer, 1–9. * Dočkal, Vít. 2002. „Aliance nového občana - populistická či protestní strana?“ *Středoevropské politické studie* 4, č. 4. Dostupné na: <http://www.cepsr.com/seps/clanek.php?ID=30> (22. 4. 2015).
- * Harmsen, Robert. 2010. „Concluding Comment: On Understanding the Relationship between Populism and Euroscepticism.“ *Perspectives on European Politics & Society* 11, č. 3, 333–341. * Havlík, Vlastimil a Pinková, Aneta. 2012. „Populisté, protestní strany, outsideri? Několik poznámek ke konceptualizaci populistických politických stran.“ *Rexter* 2, č. 3. Dostupné na: <http://www.rexter.cz/populiste-protestni-strany-outsideri-nekolik-poznamek-ke-konceptualizacipopulistickyh-politickyh-stran/2012/11/11/> (22. 4. 2015). * Hockenos, Paul. 2010. „Central Europe's Right-Wing Populism.“ *Nation* 290, č. 20, 18–21. * Laclau, Ernesto. 2007. *On populist reason*. London: Verso. * Mudde, Cas. 2007. *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. * Mudde, Cas a Rovira Kaltwasser, Cristóbal, eds. 2012. *Populism in Europe and the Americas: threat or corrective for democracy?* Cambridge: Cambridge University Press. * Stanley, Ben. 2008. „The thin ideology of populism.“ *Journal of Political Ideologies* 13, č. 1, 95–110.

Garantující pracoviště: Katedra politologie, Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Pavla Dočkalová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 17. 9. 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval (pod vedením vedoucí bakalářské práce Mgr. Pavly Dočekalové, Ph.D.) samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 28. 4. 2016

.....
Vlastimil Brychnáč

Na tomto místě bych rád poděkoval Mgr. Pavle Dočkalové, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady, připomínky a především konzultace během psaní mé bakalářské práce. Rád bych také poděkoval své rodině za vytrvalou podporu.

Anotace

BRYCHNÁČ, VLASTIMIL. *Komparace politických hnutí Úsvit přímé demokracie a ANO 2011 z hlediska teorie populismu*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2016, 81 s. Bakalářská práce.

Cílem této bakalářské práce je analýza hnutí ANO 2011 a Úsvit přímé demokracie z hlediska teorie populismu.

Úvodní kapitola pojednává o teorii populismu z různých úhlů pohledu, dále stanovuje, jak bude v této práci na populismus nahlíženo, a dále představuje detailnější informace o znacích populismu, které budou u hnutí v rámci třetí kapitoly zkoumány, včetně klasifikací populistických stran a populismu. Pro srovnání obou hnutí byla zvolena následující kritéria: lid a elita jako homogenní entita, antagonistický vztah mezi lidem a elitami, obhajoba lidu jako suveréna, charismatický lídr, zjednodušené řešení složitých politických témat a prvky přímé demokracie.

Druhá kapitola představuje zkoumaná hnutí – ANO 2011 a Úsvit přímé demokracie. U každého z hnutí je uvedena jeho charakteristika, dále informace o předsedovi, a vzhledem k tomu, že ve stanoveném období proběhlo hned několik voleb, nechybí ani stručný přehled volebních výsledků hnutí.

Třetí kapitola se zabývá aplikací teorie populismu na subjekty představené v druhé kapitole. Populistické znaky jsou nejprve zjišťovány u každého hnutí zvlášť. V rámci další části třetí kapitoly pak následuje komparační podkapitola, která pracuje s výsledky z předchozí části práce a zjišťuje společné a rozdílné znaky obou hnutí.

Klíčová slova: ANO 2011, politická hnutí, populismus, Úsvit přímé demokracie.

Annotation

BRYCHNÁČ, VLASTIMIL. *Comparison of Political Movements Dawn of Direct Democracy and ANO 2011 in Terms of the Theory of Populism*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2016, 81 pp. Bachelor Degree Thesis.

The aim of this Bachelor thesis is the analysis of movements ANO 2011 and Dawn of Direct Democracy in terms of the theory of populism.

The first chapter discusses the theory of populism from different points of view. Additionally, this chapter also represents access to the concept of populism which will be used in this work and also presents more detailed information about the characters of populism which will be examined for the movements in the context of the third chapter, including classifications of populist parties and populism. For comparison of both movements were chosen the following aspects: people and the elite as a homogenous entity, the antagonistic relationship between the people and the elites, the defence of the people as the sovereign, charismatic leader, simplified solutions of complicated political issues and elements of direct democracy.

The second chapter introduces both movements – ANO 2011 and Dawn of Direct Democracy. For each of the movements is given its characteristics, next, information about the leader, and considering the fact that in the period took place just several elections, including a brief overview of their election results.

The third chapter deals with the application of the theory of populism on the movements presented in the second chapter. Firstly, the populist characters are found out for each movement separately. Secondly, in the next part of the third chapter is followed the comparative section which works with the results from the previous sections of the work and specifies the common and different characters of the movements.

Keywords: ANO 2011, political movements, populism, Dawn of Direct Democracy.

OBSAH

ÚVOD.....	10
1. Teorie populismu	15
1.1. Přístupy ke konceptu populismu	17
1.1.1. Populismus jako ideologie	19
1.1.2. Populismus jako <i>thin-centered</i> ideologie	19
1.1.3. Vybrané definice populismu	20
1.2. Znaky populistických stran / populismu	21
1.2.1. Základní entity populismu.....	21
1.2.2. Analytické jádro populismu	22
1.2.2.1. Lid a elita jako homogenní entita.....	22
1.2.2.2. Antagonistický vztah mezi lidem a elitami	23
1.2.2.3. Obhajoba lidu jako suveréna	24
1.2.3. Další doprovodné znaky.....	24
1.3. Typy populistických stran dle V. Havlíka a A. Pinkové.....	25
1.4. Kategorizace populismu dle C. Muddeho	26
2. Představení subjektů výzkumu.....	29
2.1. ANO 2011	29
2.1.1. Role lídra.....	30
2.1.2. Volební výsledky	31
2.2. Úsvit přímé demokracie	32
2.2.1. Role lídra.....	33
2.2.2. Volební výsledky	35
3. Aplikace teorie populismu na ANO 2011 a Úsvit přímé demokracie.....	38
3.1. ANO 2011	38
3.2. Úsvit přímé demokracie	44
3.3. Komparace obou hnutí	50
ZÁVĚR	57
PRAMENY A LITERATURA	60
Prameny	60
Internetové zdroje	60
Literatura.....	67
PŘÍLOHY (seznam).....	71

Seznam použitých zkratk

AČCKA – Asociace českých cestovních kancelářů a agentur

ANO 2011 – Aliance nespokojených občanů 2011

BBC – Britská rozhlasová a televizní společnost (British Broadcasting Corporation)

ČR – Česká republika

ČSSD – Česká strana sociálně demokratická

DPH – Daň z přidané hodnoty

Hora 2014 – Hnutí otevřená radnice 2014

KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová

ODS – Občanská demokratická strana

SPD – Svoboda a přímá demokracie

StB – Státní bezpečnost

USA – Spojené státy americké

Úsvit – Úsvit přímé demokracie (Tomia Okamury)

ÚVOD

Populismus se v politickém prostředí v posledních několika letech stává silným fenoménem. Patrný je ve svých různých formách u celé řady heterogenních subjektů, ať už se jedná o politické strany, hnutí nebo uskupení, a to napříč takřka celým světem. Dalekosáhlou rozšířenost populismu ve svém článku demonstruje Christa Deiwiks, která pojednává o jeho historii a současnosti, přičemž deklaruje, že populismus zasáhl celou řadu zemí od USA, Latinské Ameriky, přes západní Evropu až po Rusko (Deiwiks 2009: 6). V neposlední řadě je populismus ve zvýšené míře patrný také v českém politickém prostředí.

Téma týkající se problematiky populismu bylo zvoleno z následujících důvodů. Prvním z nich je nedostatečné rozpracování konceptu populismu v českých odborných kruzích. Zatímco světová literatura nabízí na toto téma široké spektrum odborných textů, v České republice obsáhlejší rozpracování konceptu populismu veskrze chybí. Nejdetailněji se tomuto tématu věnuje Vlastimil Havlík, jehož texty budou zmíněny níže v části o zdrojích a literatuře. V podstatě totéž lze tvrdit i o dostupné literatuře na téma zkoumání populismu u hnutí ANO 2011 a Úsvit přímé demokracie. Jedním z důvodů zatím nedostatečné rozpracovanosti může být stále ještě krátký časový odstup od vzniku obou hnutí – v případě ANO 2011, jak plyne z názvu, jde o rok 2011, kdy byla založena iniciativa, jež se stala základem dnešního hnutí, v případě druhém jde ještě o mladší subjekt, jehož vznik se datuje do roku 2013. Dalším důvodem malého počtu odborných textů může nepochybně být i to, že ještě neuplynulo dostatek času od samotných předčasných voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2013. Vzestup takových hnutí je trendem posledních několika let. To potvrzuje i V. Havlík, který konstatuje, že v letech 2010–2013 získaly dle jeho názoru samostatné populistické strany ve volbách do Poslanecké sněmovny České republiky voličskou podporu v rozmezí od 12 % do 31 % (Havlík 2014: 19). Obě zmíněná čísla tak vzhledem k charakteristice a povaze českého politického systému obecně v posledních letech vypovídají o poměrně silné pozici různých populistických subjektů, a to i s ohledem na výsledky voleb z roku 2013, které tento trend potvrdily.

Cílem bakalářské práce je zodpovězení otázky: Lze zařadit hnutí ANO 2011 a hnutí Úsvit přímé demokracie mezi populistická hnutí? V případě, že ano, dále určit:

- a) do jaké typologie populistických stran, resp. kategorie populismu, dané hnutí spadá,
- b) v jakých kritériích se obě hnutí podobají a v jakých liší.

Koncept populismu vznikl již v 19. století (Mudde a Rovira Kaltwasser 2013: 495). Nejde tedy o jev nový, který by vznikl v řádu uplynulých několika (desítek) let. Naopak. Z hlediska historického vývoje nabýval mnoha významů a v podstatě dodnes platí, že se neustále dynamicky vyvíjí, zejména pak ve své interpretační rovině. Na základě mnoha vědeckých prací a výzkumů dnes lze základní charakteristiky a rysy populismu určit. Specifičnost konceptu ale nespočívá v jeho poznání v praxi, nýbrž v odlišnosti jeho využívání, nahlížení a přístupu různých autorů k tomuto jevu. Často se tak lze setkat s rozdílnými interpretacemi, jejichž výsledkem jsou názorové nuance ohledně normativního uchopení konceptu populismu. Nepanuje totiž přesná shoda na tom, co populismus je. Zdali plnohodnotná ideologie, nebo pouze částečná, či zdali se jedná jen o komunikační strategii. Stejně tak převládá nejednoznačnost ve výčtu jeho charakteristik a znaků. S tím souvisí i různá dělení a typologizace. To s sebou jednak nese nevýhodu v tom smyslu, že často vznikají v rámci odborných textů další a další členění, která se ani tak neliší co do inovativnosti, ale spíše přiřazením již objevených charakteristik do odlišných kategorií. Zároveň ale tento trend dává určitý prostor autorovi bakalářské práce k tomu, aby do části, jež se zabývá znaky populismu/populistických stran, kromě analytického jádra, na kterém panuje mezi vědci a akademiky obecná shoda, přiřadil nad tento rámec ještě další možné znaky, o kterých píše jiní autoři – na nich již nepanuje tak značná shoda, avšak pro účely této práce byly shledány jako relevantní. V literatuře existuje celá řada dalších dělení, než ta, která jsou uvedena v této práci. Zmínit lze například jedno z dělení Case Muddeho, který dále rozlišuje populismus na levicový, neoliberální a pravicový (Mudde 2007: 29). Téma dělení populismu a jeho další příklady by ovšem svým obsahem daly na celý jiný odborný text, a tak z důvodu rozsahu této práce autor uvádí pouze vybrané typy. Cílem není obsáhnout a uvést veškeré klasifikace populistických stran a populismu, nýbrž pouze ty, které plní svůj účel pro tuto práci.

Teoretickým rámcem byla zvolena teorie populismu, kterou autor následně aplikuje na jednotlivá hnutí. Z pohledu geografického vymezení práce dojde ke zkoumání dvou nových českých politických hnutí, která po volbách do Poslanecké sněmovny České republiky v roce 2013 premiérově získala mandáty. Klíčovým aktem pro časové vymezení této práce byly úkony prezidenta České republiky Miloše Zemana. Prezident dne 28. srpna 2013 podepsal rozhodnutí o rozpuštění Poslanecké sněmovny a zároveň rozhodl o konání předčasných voleb ve dnech 25. a 26. října 2013 (Pražský hrad 2013). Autor práce si však stanovil časový začátek výzkumu na září 2013, konkrétněji na 17.

září¹ především ze dvou důvodů. Jednak v tomto období již bylo možné spatřovat přípravné kampaně obou hnutí. Předně se však jednalo o termín, do kdy měly všechny kandidující subjekty povinnost předložit konečnou verzi kandidátních listin pro nadcházející volby a bylo tak již oficiálně potvrzené, že obě hnutí se předčasných voleb zúčastní (Česká televize 2013a). Faktickým koncem výzkumného období byl stanoven rozpad hnutí Úsvitu přímé demokracie² v srpnu 2015 s tím, že jeho nástupnickými subjekty se tato práce už detailněji nezabývá. Pouze informačně, pro aktuálnost, budou zmíněny jejich názvy a zvolení předsedové.

Pro porovnání obou hnutí autor práce zvolil metodu synchronní komparace. Objektem srovnání byla určena dvě politická hnutí, která v roce 2013 získala dostatečný počet voličských hlasů k tomu, aby mohla poprvé reprezentovat své zájmy v Poslanecké sněmovně, a sice ANO 2011 a Úsvit přímé demokracie. Kritéria pro účel komparace určených subjektů jsou následující: lid a elita jako homogenní entita, antagonistický vztah mezi lidem a elitami, obhajoba lidu jako suveréna, charismatický lídr, zjednodušené řešení složitých politických témat, prvky přímé demokracie. Obě hnutí budou zkoumána synchronně v časovém horizontu necelých dvou let, tedy od září 2013 až do srpna 2015, přičemž důvody stanovení tohoto časového rámce jsou vymezeny výše. Tato metoda má za cíl srovnat obě hnutí z pohledu teorie populismu a následně určit společné a rozdílné znaky obou hnutí ve stanových kritériích.

Ve světové literatuře lze nalézt mnoho osobností, které se koncepty populismu v různé míře zabývají. K jednomu z nejvýznamnějších autorů věnující se teorii populismu patří C. Mudde, který již publikoval celou řadu textů. Primárně tato práce staví na Muddeho typologizaci populismu na agrární, ekonomický, politický (Mudde 2001) a dále socioekonomický a xenofobní (Mudde a Rovira Kaltwasser 2013). Text bude v teoretické části dále vycházet z Margaret Canovan (2004), Ch. Deiwiki (2009), Bena Stanleyho (2008), Ernesta Laclaua (2007) a dalších. Přístupy těchto autorů budou reflektovány a vysvětleny v první, teoretické, kapitole.

V České republice tak velké množství prací na téma populismu od více autorů dostupné není. Zmínit lze například Víta Dočkala (2002) a V. Havlíka. Právě V. Havlík se v českém prostředí věnuje tématu populismu nejvíce. Vydal celou řadu odborných

¹ Ministerstvo vnitra udává, že nejzazší termín pro podání závěrečné podoby kandidátních listin je 38 dní před dnem konání voleb, a proto byl tento termín (po odpočtu 38 dní od data 24. 10. 2013) staven na úterý 17. 9. 2013. Více informací o kandidátních listinách pro sněmovní volby v roce 2013 možno nalézt zde: <http://www.mvcr.cz/clanek/podavani-kandidatnich-listin-pro-volby-do-poslanecke-snemovny-parlamentu-ceske-republiky-v-roce-2013.aspx> (1. 12. 2015).

² Zánik názvu Úsvit přímé demokracie byl potvrzen na základě vzniku nástupnického subjektu Úsvit – Národní koalice v srpnu 2015. Rozkol Úsvitu však započal již v prvních třech měsících roku 2015, od kdy se výrazněji začaly projevovat neshody mezi jednotlivými proudy strany.

textů na téma populismu. Tato práce bude v teoretické části vycházet také z typologizace populistických stran, které V. Havlík společně s Anetou Pinkovou ve svém příspěvku dělí na identitární a parciální (Havlík a Pinková 2012). V této práci bude rovněž využito Havlíkových poznatků z článku o vzestupu populistických stran v České republice (Havlík 2015). V souvislosti s tím také V. Havlík analyzoval populismus u obou hnutí, tedy jak u toho vedené Andrejem Babišem, tak u hnutí v čele Tomiem Okamurou, přičemž došel k závěru, že obě hnutí lze označit za populistická. Dále V. Havlík deklaroval, že v případě ANO 2011 jde o hnutí, které se z největší části vydává cestou „klasické politiky“, z čehož plynou i jeho nástroje na prosazování odpovídajících zájmů, zatímco v případě Úsvitu přímé demokracie V. Havlík konstatuje, že se toto hnutí vydává cestou praktikování prvků přímé demokracie (Havlík 2015: 26). Tato práce tak do jisté míry navazuje na výzkum V. Havlíka s cílem detailně za pomoci komparace stanovit oblasti, ve kterých se z pohledu teorie populismu obě hnutí podobají a ve kterých se liší.

Zdrojem dat pro analýzu, v rámci které autor práce bude zjišťovat a hledat populistické znaky u obou hnutí, byly určeny volební debaty (Český rozhlas 2013a, iDNES.cz 2013a, Česká televize 2013b, Český rozhlas 2013b, Česká televize 2013c),³ předvolební programy obou hnutí (ANO 2011 2013a, ANO 2011 2013b, ANO 2011 2013c, ANO 2011 2013d, Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury 2013a, Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury 2013b), ale také letáky, billboardy, propagační videa a předvolební spoty.⁴

První kapitola se zaměří na charakteristiku populismu. V této části dojde k popsání vzniku, vývoje a současného trendu populismu. Autor práce zde uvede do kontrastu několik definic populismu. První kapitola současně nabízí představení úhlů pohledů, jak ke koncepci populismu přistupovat. Existuje totiž řada odlišných názorů, jak na pojem populismus nazírat. Budou představeny tři hlavní přístupy: populismus jako

³ Většinou se oba lídři střetávali ještě společně s předsedy dalších hnutí ve stejných debatách. Až na jednu výjimku, kdy kvůli nezařazení T. Okamury do první debaty uspořádané Českým rozhlasem musela být (z důvodů dání stejného prostoru pro vyjádření) do pramenů zařazena další debata navíc, ve které už T. Okamura figuroval, ovšem chyběl tentokrát A. Babiš, který ale byl přítomen v debatě první.

⁴ Úsvit přímé demokracie v průběhu analyzovaného období změnil své jméno tak, že k názvu hnutí přidal jméno svého zakladatele a předsedy T. Okamury. Tento název však hnutí používalo pouze krátce na přechodnou dobu, a tak v celém textu práce autor používal pojem Úsvit přímé demokracie, případně zkráceně Úsvit. Výjimku tvořily pouze některé odkazy na prameny, které byly čerpány i v době, kdy Úsvit měl ve svém názvu jméno T. Okamury – v těchto případech bylo odkazováno na prameny s názvem zakladatele Úsvitu. Kromě toho však autor samozřejmě čerpal i z pramenů v době, kdy se hnutí jmenovalo Úsvit přímé demokracie. V průběhu analýzy bylo obtížné citovat některé texty a obrázky Úsvitu přímé demokracie, protože po jeho rozpadu sice dva nově vzniklé subjekty používaly stejný program jako u zaniknuvšího uskupení, ovšem například profil Úsvitu přímé demokracie, tedy hnutí pod vedením T. Okamury, na sociální síti Facebook plynule přešel v profil nástupnického Úsvitu – Národní koalice. Některé obrázky v této práci tudíž byly citovány z původního profilu Úsvitu přímé demokracie, jiné pak fyzicky dohledávány již na profilu Úsvitu – Národní koalice. Z tohoto důvodu byly užity i další prameny nástupnických subjektů – tedy Úsvitu – Národní koalice a hnutí Svoboda a přímá demokracie.

ideologie, jako *thin-centered* ideologie a jako komunikační strategie. Tématem častých diskuzí je také snaha definovat znaky populistických stran. Zatímco na tzv. analytickém jádru populismu (základní znaky), které v této kapitole bude představeno, panuje obecná shoda, v dalších charakteristikách už to neplatí. Lze tak konstatovat, že co (většinou světový) autor, to trochu odlišný názor na taxativní vyjmenování znaků populismu, přičemž lze obecně tvrdit, jak již bylo naznačeno výše, že řada z nich se nedokáže shodnout, jak k danému problému přistupovat. Vzhledem k uvedenému byly nad rámec analytického jádra zvoleny tyto doprovodné znaky: charismatický lídr, zjednodušené řešení složitých politických témat, prvky přímé demokracie. V další části této kapitoly bude nastíněno dělení populistických stran od V. Havlíka a uvedena bude rovněž kategorizace populismů a jejich charakteristiky od C. Muddeho.

Druhá kapitola se zaměří na představení obou hnutí. Každému z hnutí bude věnována pozornost zvlášť. Dojde také k uvedení stručné charakteristiky obou subjektů a jejich základních vizí. Kapitola dále přiblíží role předsedů hnutí včetně jejich politické aktivity. Nechybí ani stručný přehled volebních výsledků každého z hnutí, neboť v analyzovaném období se konalo hned několik voleb.

Třetí kapitola se zabývá aplikací teorie populismu na daná hnutí. S pomocí teoretického vymezení v první kapitole se autor zaměří na odhalování populistických charakteristik u hnutí uvedených v druhé kapitole ve výše představených pramenech a zdrojích. Na základě předchozího zjištění bude následovat stanovení, zdali lze dané hnutí označit za populistické. V případě, že ano, autor práce určí, k jakému typu populistických stran lze hnutí přiřadit. Následovat bude také stanovení, které konkrétní kategorii populismu se hnutí svými charakteristikami nejvíce přibližuje. Závěr této kapitoly nabídne komparaci obou hnutí ve stanovených kritériích s cílem zjistit, v jakých hlediscích jsou obě hnutí podobná, případně odlišná.

1. Teorie populismu

Populismus od svého vzniku procházel nejrůznějšími etapami vývoje, a tak ještě před věnováním se jeho konceptualizaci je důležité věnovat pozornost periodizaci vzniku a následnému vývoji populismu, protože s tím, jak se vyvíjel, měnil svou identitu, a to v kontextu toho, kdo pojem užíval (kteří lidé a jaká skupina) a v jakých souvislostech a situacích.⁵ Populismus není omezen geograficky ani kulturně (Školka 2000: 2), což umožňuje jeho šíření a rozsáhlou působnost v různých částech světa. Důvodem vzniku populismu v určitém teritoriu mohou být různé socio-ekonomické krize (Deiwiks 2009: 1, Canovan 1999: 12) a jednouchou odpovědí na to, proč v takových situacích populistické strany sílí, je zkrátka to, že populisté sbírají protestní hlasy nespokojených občanů v neúspěšných dobách, tedy tehdy, panuje-li zrovna nějaká krize – ať už systémová, ekonomická, sociální nebo politická (Mastropaolo 2008: 33, Mudde a Rovira Kaltwasser 2013: 509).

Zatímco přibližně do 60. let 20. století nepanovala shoda na charakteristikách, které by populismus identifikovaly, novější výzkumy trend mění. Dochází totiž ke shodě na alespoň dvou základních znacích. Zaprvé se jednalo o důraz populistických vůdců na apelování směrem k lidu. Zadruhé šlo o snahu stavět skupinu s názvem *lid* do opozice s jinou skupinou s názvem *elity*, nejčastěji ty politické.⁶ Základní shoda na uvedených charakteristikách pak umožnila zavést a definovat základní prvky populismu, odhalit jejich výskyt v různých částech světa tak, jak byly uvedeny výše (Deiwiks 2009: 1).

Vzhledem k tomu, že populismus bývá nejčastěji spojován s demokratickými systémy, není překvapením, že mnozí autoři se zabývají výzkumem vztahu populismu a demokracie, a to nejčastěji v oblastech zastupitelských demokracií (Deiwiks 2009: 1). Ke vztahu populismu a demokracie Kai-Olaf Lang dokonce dodává, že populistické prostředky jsou stejně tak staré jako demokracie sama (Lang 2005: 7). Populismus tedy může být chápán jako doprovodný jev demokracie (stín demokracie) v tom smyslu, že jakmile se momentální vládě nedaří a nezažívá úspěšné časy, objeví se populisté, kteří požadují odstoupení elit a vyslyšení hlasu lidu (Canovan 1999: 12,15). Z uvedeného je

⁵ První zmínka o výskytu populismu je datována do 19. století, kdy se objevuje tzv. agrární populismus v Rusku (hnutí Narodniki – v překladu Populisté) a v USA (Lidová strana). V polovině 20. století následuje vznik socio-ekonomického populismu v Latinské Americe (například v Argentině – nejčastěji spojován s osobou Juana Dominga Peróna). O xenofobním populismu se začíná hovořit na přelomu 20. a 21. století v Evropě – například ve Francii Národní fronta nebo Svobodná strana Rakouska (Mudde a Rovira Kaltwasser 2013: 494). Uvedená etapizace je orientační, nezachycuje všechny typy, ale naznačuje, že tu už v 19. století vzniká jakýsi fenomén, jehož dynamický vývoj probíhá až do současnosti.

⁶ Jak se později ukázalo, tyto dva prvky se staly základním stavebním kamenem pro další studium populismu, a jak bude patrné dále, oba dva průvodní znaky jsou součástí definic populismu i v současné době.

tedy patrné, že populismus dokáže v demokratické praxi vcelku reálně fungovat, ovšem při bližším pohledu na základní východiska obou pojmů a na jejich vzájemné srovnání se může zdát „společné soužití“ populismu a demokracie v teoretické rovině poněkud rozporuplné. Demokracie je totiž založena na myšlence otevřené a různorodé společnosti, zatímco populismus upřednostňuje ideu uzavřené identity, která potlačuje společenské rozdíly (Abts a Rummens 2007: 416). Vycházet lze tedy alespoň z předpokladu, že demokracie a populismus mají společné dva znaky, ve kterých se podobají: jednak mají pevně zabudované kořeny v entitě s názvem lid a jednak pro oba pojmy má lid prvořadý význam (Pasquino 2008: 15).

Koexistují-li populismus a demokracie společně v nějakém teritoriu, nabízí se otázka, jak, a jestli vůbec, samotný koncept populismu ovlivní kvalitu demokracie. Jinými slovy, v jakém smyslu bývá populismus v demokraciích hodnocen. Ve světové literatuře se lze setkat s interpretacemi, které označují populismus v prostředí demokracie jako patologii, což může být jedna z možností, jak obecně na koncept populismu nahlížet. V takovém případě sice přímo nevyplývá, že by měl mít populismus negativní význam, ale slovo patologie už předesílá, že v takovém významu populismus znamená něco nežádaného, zkaženého, co může ovlivnit kvalitu demokracie.⁷ Jinými slovy populismus může v prostředí demokracie symbolizovat přítomnost něčeho nežádaného, nechtěného, což může být chápáno v přeneseném významu jako „nemoc demokracie“.⁸

Na druhou stranu Robert Harmsen ve svém textu uvádí, že: „*Populismus se jinými slovy jeví jako zrcadlo, třebaže prasklé zrcadlo, v němž mohou být viděny dysfunkce zastupitelských systémů*“ (Harmsen 2010: 339, Deiwiki 2009: 4). Přestože normativně zde není postoj autora na termín populismus zcela vyhraněný, už na první pohled se tato interpretace liší od těch, které uvádí G. Pasquino. Ve významu populismu jako jistého zrcadla totiž může být populismus chápán jako jistý alarm, ono výstražné světlo, které upozorní na přítomnost určitých problémů ve společnosti.

⁷ Může to evokovat negativní dopady populismu na systém, byť normativně se nemusí jednat o explicitní vyjádření negativního významu.

⁸ Gianfranco Pasquino uvádí, v jakém smyslu může ovlivnit přítomnost populismu demokratický systém: a) přílišná očekávání přívrženců populistických subjektů od vůdců hnutí mohou vést k přesvědčení, že takový lídr má mimořádné schopnosti, odtud už pak není daleko k lídrově až autoritativnímu vládnutí/postavení, b) přítomnost antagonistického vztahu lidu a elit (ať už politických, či jiných) vyvolává ve společnosti konflikty, jejichž přítomnost nevytváří pozitivní náladu mezi lidmi a celá situace tak potlačuje kvalitu demokracie, protože například znemožňuje ochotu uznat (respektovat přítomnost) nepřítelů nebo faktor soutěživosti,

c) tím, že je populismus založen na bezprostředním vztahu mezi populistickými vůdci a jejich sympatizanty, vytrácí se zcela principy zastupitelské demokracie (Pasquino 2008: 28). Z výše uvedeného vyplývá, že ani jeden bod se příliš neslučuje s mechanismy demokratického prostředí.

Kromě vztahu populismu a demokracie se světoví autoři často věnují rovněž neméně důležité relaci populismu a médií. Řada autorů se shoduje na tom, že existence médií pomáhá k rozšiřování populismu. K rozvoji této „spolupráce“ dochází přibližně od roku 1990, kdy se populismus zároveň stává nedílnou součástí zastupitelských demokracií (Deiwiks 2009: 5, Mazzoleni 2008: 50). Podobný názor zastává i B. Stanley, který dodává, že růst a vzestup populismu byl kromě jiného zapříčiněn i růstem nezávislosti a komercializace všeobecných médií (Stanley 2008: 96). C. Mudde celou problematiku více zevšeobecňuje názorem, že ať už se jedná o jakýkoliv typ populismu, každý může těžit z přehnané pozornosti médií (Mudde 2007: 251). Zatímco dříve v mediální sféře populistům k šíření jejich tezí sloužilo výhradně rádio, v současné době je to hlavně televize⁹ a další média (Pasquino 2008: 24). Vztah populismu a médií ale není pouze jednostranný v tom smyslu, že by jen populismus využíval média ke svému zviditelnění. Vzájemnost vztahu funguje i opačně – rovněž média potřebují svou pozornost, tudíž lze konstatovat, že vztah populismu a médií je velmi úzký. Navíc, populisté, pokud by ignorovali sílu médií a nespolupracovali by s nimi, sami by se vystavovali riziku okrajového postavení v daném systému (Mazzoleni 2008: 62–63). Snažší vznik populistických hnutí neulehčují pouze média, ale i jiné trendy ve společnosti. Podle Erika Jonese má v současnosti evropský populismus mnohem jednodušší pozici v prosazování, protože standardní politické strany jsou v dnešní době slabší než dříve, a to jak organizačně, tak v kontrole nad voliči (Jones 2007: 40).

1.1. Přístupy ke konceptu populismu

C. Mudde uvádí, že mimo akademickou sféru je populismus nejčastěji spojován s dvěma výklady. Jednak se jedná o odkaz na politiku tzv. *Stammtisch* (ve významu setkání hostů například v restauraci a následná hospodská emocionální rozprava), jinými slovy zjednodušující diskurz. Ve druhém případě podle C. Muddeho populismus využívají před volbami politici, kteří slibují voličům (lidem) všemožné, jen aby získali jejich podporu (Mudde 2004: 542). Tento výklad, jak sám autor přiznává, však nemůže být aplikován v akademické a výzkumné sféře, a tak zobecňuje, že populismus se vyznačuje minimálně tím, že odkazuje na lid a elitu (Mudde 2004: 543). Kromě výrazu

⁹ Gianpietro Mazzoleni dokonce používá termín „telepopulismus“ (Mazzoleni 2008: 52). Ch. Deiwiks ke vztahu populismu a médií přidává predikci o budoucím směřování populismu. Podle jejího názoru jsou to, kromě jiného, právě média, která umožní, že populismus v politickém prostředí bude přítomný i nadále, případně svůj vliv ještě více posílí. Populisté totiž budou využívat média ku prospěchu svému a prostřednictvím jednoduchých zpráv/sdělení se budou snažit ovlivňovat společnost (Deiwiks 2009: 8).

Stammtisch se objevuje i jiný termín. C Mudde odkazuje na pojem, který používá Paul Taggart,¹⁰ a sice na tzv. *heartland*, jenž by se dal charakterizovat jako vysněné místo populistů, ve kterém se sdružují jejich představy (Mudde 2004: 545).

Mezi prvními se výzkumem populismu začali zabývat Ghita Ionescu a Ernest Gellner¹¹ – podle Ch. Deiwiki se ale nedokázali shodnout na vymezení obecnější definice populismu (Deiwiki 2009:1). Problém mohl být zapříčiněn tím, že v době, kdy se vytvářely definice populismu, se většina pokusů o definici populismu zakládala na předpokladu, že různé druhy populismů jsou pouze jakési odnože téhož populismu (Bjerre-Poulsen 1986: 31). V podstatě i dnes platí, že celá řada autorů nahlíží na koncept populismu jiným prizmatem. Například Robert R. Barr uvádí, že populismus může být chápán jako režim, hnutí nebo styl (Barr 2009: 29).¹² E. Laclau v detailním popisu chápe populismus jako politickou logiku. Logika je zde myšlena jako „*system pravidel vykreslující určitý obzor, v rámci kterého jsou některé objekty zastoupené, jiné vyloučené.*“ Tak lze podle autora hovořit například o logice příbuzenských vztahů, o logice trhu, nebo o logice hraní šachů (Laclau 2007: 117). Odlišnost může být způsobena nejen v různorodém nahlížení na koncept populismu. Rozdílný význam lze najít i v prostém pořadí slov. Je totiž rozdíl, použije-li se například termín levicový populismus a populistická levice. V prvním případě se jedná o používání levicové rétoriky populistickou stranou, v druhém případě levicová strana používá jen prázdnou rétoriku (Školka 2000: 3).

Jak je vidět, populismus má mnoho interpretací, které výše uvedeným výčtem nebyly ani zdaleka vyčerpány.¹³ R. R. Barr tak proto doslova tvrdí, že „*populismus je jeden z nejvíce nepolapitelných konceptů v politologii*“ (Barr 2009: 29).

¹⁰ Vzhledem k nedostupnosti zahraniční literatury (v tomto případě kniha Paula Taggarta s názvem *Populism* z roku 2000) autor vychází ze sekundárního zdroje.

¹¹ Vzhledem k nedostupnosti zahraniční literatury (v tomto případě kniha, jejímiž autory jsou Ghita Ionescu a Ernest Gellner, s názvem *Populism – Its Meanings and National Characteristics* z roku 1969) autor vychází ze sekundárního zdroje.

¹² Jiným příkladem přístupu k populismu může být postava Silvia Berlusconiho v italské politice. Jeho počínání (včetně užívání nástrojů populismu) nazývá E. Jones jako „podnikání v politice“ (Jones 2007: 38). Úspěch Berlusconiho však nespočíval pouze v nadvládě nad médii, ale z velké části také z neschopnosti tamějšího aparátu restrukturalizovat italský stranický systém (Pasquino 2008: 28). Oproti tomu Jan Drahekoupil je toho názoru, že populismus může být v širším slova smyslu chápán jako catch-all koncept (Drahekoupil 2005: 66). Populismu ale může být nazírán i jinými pohledy – jako patologie, styl, syndrom nebo doktrína (Stanley 2008: 95).

¹³ Při teoretickém vymezení populismu C. Mudde a C. Rovira Kaltwasser zmiňují, že existují minimálně dva jeho protiklady. Elitářství a pluralismus. Elitářství se podobá populismu v tom smyslu, že sdílí názor na dva nesmiřitelné tábory, ale liší se v tom, že elitářství nedůvěřuje lidem a domnívá se, že politika by měla být výhradní záležitostí elit. Dále elitářství odmítá demokracii, nebo podporuje zastupitelskou demokracii, ovšem velmi omezenou. Pluralismus je interpretován tak, že pojímá společnost jako překrývající se sociální skupiny, které mají různé zájmy a ideje (Mudde a Rovira Kaltwasser 2013: 499).

V literatuře se lze nejčastěji setkat se třemi přístupy ke koncepci populismu: populismus jako ideologie, populismus jako tzv. *thin-centered* ideologie a populismus jako komunikační strategie.

1.1.1. Populismus jako ideologie

V. Havlík s A. Pinkovou uvádějí, že populismus byl jako plnohodnotná ideologie nazírán v minulosti, zejména pak v 19. století v USA a v Rusku, kde různé společenské doktríny hájily zájmy rolníků a farmářů. V souvislosti s tím dle autorů nemá smysl v dnešní době populismus už jako plnohodnotnou ideologii chápat. Stejně tak oba autoři tvrdí, že pro populismus je typická ideologická vyprázdňenost, která je nahrazována kritikou stávajících politických elit (Havlík a Pinková 2012). Podobně hovoří i M. Canovan, která jednoznačně uvádí, proč nemůže populismus jako plnohodnotná ideologie v praxi existovat. Podle ní populismus nemá žádnou společensky uznávanou historii, chybí mu jakákoliv ideologie i společenská základna (Canovan 2004: 243).¹⁴

1.1.2. Populismus jako *thin-centered*¹⁵ ideologie

Podle zastánců, kteří se domnívají, že na populismus má být nahlíženo jako *thin-centered* ideologii, populismus nenabízí cestu plnohodnotné ideologie, ani komplexní vizi společnosti, ale zaměřuje se pouze na dílčí faktory jako lidé, demokracie, suverenita. (Havlík a Pinková 2012). *Thin* charakter znamená, že nemůže být schopnou, samostatnou a platnou politickou ideologií, protože nepřichází s uceleným programem a nedokáže podat řešení zásadních politických otázek (Stanley 2008: 95). Tím, že je populismus koncepčně *hubený*, stává se v tomto smyslu přístupným partnerem pro plnohodnotné ideologie (Stanley 2008: 107). Těmi může být například fašismus, liberalismus, socialismus (Mudde a Rovira Kaltwasser 2013: 498). Vzhledem k tomu, že populismus může doprovázet jiné ideologie, stává se z něj tvárný koncept (Mudde a Rovira Kaltwasser 2013: 509, Hockenos 2010: 18). Na druhou stranu Andrej Školkay je názoru, že populismus odmítá veškeré dosavadní ideologie a razí si svou vlastní novou cestu

¹⁴ E. Jones dodává, že v evropském kontextu je populismus spíše oportunistický než ideologický (Jones 2007: 37).

¹⁵ V českém jazyce pro tento termín neexistuje adekvátní překlad. Významově může být slovo chápáno jako částečná, poloviční nebo hubená ideologie. V českém politickém a výzkumném prostředí (například Havlík a Pinková 2012) se však toto slovo nepřekládá a užívá se v původním anglickém znění.

(Školka 2000: 3). Dalším argumentem ve prospěch *thin-centered* ideologie může být i to, že neexistuje žádný mezinárodní populismus, žádné základní klíčové populistické texty a stejně tak ani kalendář významných událostí, a že na základě všech těchto skutečností nelze populismus chápat jako plnohodnotnou ideologii, ale spíše jako *thin-centered* ideologii (Stanley 2008: 100).

Přístupu k populismu jako ke komunikační strategii nakonec nebyla věnována samostatná podkapitola zejména z toho důvodu, že jeho profilace se může překrývat právě s přístupem *thin-centered* ideologie. Pojem *strategie* totiž může znamenat populistickou taktiku nebo přizpůsobení se určitým podmínkám ve snaze uspět. Takové jednání může mít nejrůznější, nejasné a neustále se měnící podoby. V takovém případě je poté velmi obtížné stanovit, jestli, a zda vůbec, může být populismus takto nazírán. Podle názoru V. Havlíka a A. Pinkové je totiž mezi populismem jako *thin-centered* ideologií a populismem jako komunikační strategií velmi nejasná hranice a v politické praxi jsou tyto dva přístupy jen velmi těžko odlišitelné. Vždy záleží na konkrétní situaci a umu populistů se pomocí politických programů a rétoriky předních představitelů s danou situací vypořádat (Havlík a Pinková 2012).

1.1.3. Vybrané definice populismu

Tím, že existuje nespočet různých přístupů k populismu, celá řada autorů přichází s odlišnými interpretacemi toho, jak populismus definovat.¹⁶ Následují příklady definic populismu. Je sice patrné, že vybrané definice se od sebe interpretačně odlišují, ale v zásadě platí, že všechny staví na analytickém jádru populismu. V textu A. Školky lze nalézt důraz na dva znaky: antagonistický vztah mezi lidem a elitou a zjednodušené řešení složitých politických témat: „*Populismus je forma ostře antagonistické politické rétoriky a politiky, která extrémně zjednodušuje problémy a nabízí zdánlivě snadné, bezbolestné, někdy velmi konkrétní, ale nejčastěji vágní řešení*“ (Školka 2000: 2). Definice populismu od C. Muddeho byla autorem bakalářské práce vybrána jako klíčová pro tuto práci, protože kombinuje všechny tři znaky analytického jádra populismu: „*Ideologie, která považuje společnost za rozdělenou do dvou homogenních a nepřátelských skupin, „čistí lidé“ versus „zkorumpovaná elita“ a která tvrdí, že politika by měla být výrazem*

¹⁶ Například ale C. Mudde a C. Rovira Kaltwasser přicházejí s názorem, že je velmi pravděpodobné, že konsensuální shoda na definici populismu nemusí být nikdy nalezena (Mudde a Rovira Kaltwaaser 2013: 494).

obecné vůle lidí“ (Mudde 2004: 543).¹⁷ V rámci této práce bude populismus pojat jako *thin-centered* ideologie, protože jako plnohodnotná ideologie nesplňuje alespoň základní požadavky. Přístup k populismu jako ke konceptu komunikační strategie je oproti tomu rozporuplný a leckdy se navíc může s přístupem jako *thin-centered* ideologie překrývat.

1.2. Znamky populistických stran / populismu

V následující části budou nejprve uvedeny jednotlivé entity, které koncepce populismu využívá. Jsou jimi lid, elita a obecná vůle. Poté dojde k deskripci tzv. analytického jádra, které tvoří základní charakteristiku populismu. Jádro je tvořeno následujícími tezemi:

- lid a elita jsou chápány jako homogenní entity,
- existuje antagonistický vztah mezi lidem a elitami,
- snaha obhajovat lid jako suveréna.

Všechny tři teze tvoří základní pilíř této koncepce. Dále budou uvedeny doprovodné znamky populismu, které nejsou součástí analytického jádra, to znamená, že nejsou všeobecně uznávány, ale většina autorů je přesto ve svých pracích zmiňuje a často s nimi také pracuje. Jedná se o tyto charakteristiky: charismatický lídr, zjednodušené řešení složitých politických témat, prvky přímé demokracie.

1.2.1. Základní entity populismu

Populismus ve svém jádru pracuje se třemi entitami: lid, elita a obecná vůle (Mudde a Rovira Kaltwasser 2013: 500). *Lidé* ve smyslu konstrukce, pomocí níž je interpretována realita (Mudde a Rovira Kaltwasser 2013: 501). *Elita* může být definována tak, že se jedná o lidi, kteří zaujímají vedoucí pozice například v politice, ekonomice, médiích nebo umění. Elity svým počínáním často mohou jednat v rozporu se zájmy země, zejména pak například v souvislosti s Evropskou unií (Mudde a Rovira Kaltwasser 2013: 504). U konceptu *obecné vůle* C. Mudde a Cristóbal Rovira Kaltwasser zmiňují, že se

¹⁷ Naproti tomu Koen Abts a Stefan Rummens vyzdvihují především znak obhajoba lidu jako suveréna, když definují populismu jako: „*Thin-centered ideologie, která obhajuje suverénní vládu lidu jako homogenní těleso*“ (Abts a Rummens 2007: 409). Daniele Albertazzi a Duncan McDonnell dokládají různorodost definic populismu tím, že zdůrazňují znak lid a elita jako homogenní elita společně s antagonistickým vztahem mezi lidem a elitami: „*Ideologie, která staví čestné lidi proti skupině elit a „jiným“ nebezpečným, kteří jsou společně vykreslováni tak, že se zbavují (nebo pokouší zbavit) práva, hodnot, blahobytu, identity a názoru suverénního lidu*“ (Albertazzi a McDonnell 2008a: 3).

přibližuje konceptu Jeana-Jacquesa Rousseaua, který odlišoval obecnou vůli jednotlivce a vůli všech. Tím, že populisté vzali za svou obecnou vůli, sdílí s J.-J. Rousseauem kritiku reprezentativní vlády (Mudde a Rovira Kaltwasser 2013: 505). Důraz na absolutní obecnou vůli souvisí s majorizací (odtud příkladná obliba referend), ale hlavně může vést až k autoritarismu, zejména v tom smyslu, že mohou být legitimizovány útoky na kohokoliv, kdo zpochybní homogenitu lidu (Mudde a Rovira Kaltwasser 2013: 506).

1.2.2. Analytické jádro populismu

Analytické jádro populismu je tvořeno třemi základními charakteristikami, které umožňují populismus identifikovat. Jinými slovy splňuje-li určitý subjekt níže vymezené charakteristiky, tj. lze je u daného subjektu spatřovat, může být posléze shledán jako populistický. Jádro populismu by však podle názoru E. Laclaua nemělo být až příliš konkrétní, protože: „*čím více určení je součástí obecné koncepce populismu, tím méně je pak koncept schopn vládnout konkrétním analýzám*“ (Laclau 2007: 9). Na druhou stranu je populismus často kritizován za to, že svou základní, přílišně obecnou, charakteristikou popisuje vlastnosti většiny politických hráčů, hnutí a politických stran (Mudde a Rovira Kaltwasser 2013: 499).¹⁸

1.2.2.1. Lid a elita jako homogenní entita

Cílem populistů je vytvořit z lidu homogenní, přesně nedefinované těleso (skupinu), aby bylo možné lépe vyčlenit a vymezit se proti „druhým“. K tomu má dopomoci i odmítavý postoj k různorodosti ve společnosti (Deiwiks 2009: 2). Neustálé střetávání a souboj lidu a elit je základním znakem populismu (Deiwiks 2009: 3). Důležité je, že nespokojenost pramení z rozdílů mezi těmi, kteří moc mají, a kteří nikoliv (Barr 2009: 30). Cílovou skupinou populistů je tedy lid,¹⁹ jenž je chápán jako celek (Dočkal

¹⁸ Jinými slovy by se toto tvrzení dalo interpretovat tak, že u většiny politických subjektů lze vysledovat znaky, kterými je populismus obecně definován, a tak je velmi obtížné populismus vůbec vůči ostatním pojmům jasně vymezit.

¹⁹ M. Canovan ve své práci přichází s tvrzením, že pro správné pochopení tématu je nutné si nejdříve vyjasnit pojem *the people*. Autorka dodává, že může docházet k odlišným překladům a rovněž rozporuplná může být odlišná interpretace slova. *The people* je odvozeno z latinského *populus* a má podle autorky následující významy: lid jako suverén (*the people as sovereign*), lidé jako národy (*peoples as nations*), lidé jako ‚běžní lidé‘ v protikladu k elitám (*the ‚common people‘ as opposed to the ruling elite*), lidé jako lidské bytosti, obecně jednotlivci (*human beings as such, individuals in general*). M. Canovan upozorňuje na gramaticky odlišné významy, které tak mohou zapříčinit ještě větší nejednoznačnost konceptu (Canovan 2004: 248). Trochu odlišnou interpretaci užívá G. Pasquino, který rozlišuje: lid jako občané se všemi právy a povinnostmi, lid jako národ, jehož občané mají nejen práva a povinnosti, ale sdílejí i stejnou krev, území,

2002). Zároveň je pro populisty význačné, že odmítají heterogenitu²⁰ lidu (společnosti). Příkladem elit, vůči kterým se populisté vymezují, mohou být nejvyšší představitelé v zastupitelském systému (Deiwiks 2009: 2).²¹

1.2.2.2. Antagonistický vztah mezi lidem a elitami

Principem vzniku antagonistického vztahu mezi lidmi a elitami je identita založená na identifikaci se s jednou skupinou a distancování se od jiné skupiny (Deiwiks 2009: 3). Jinými slovy identita může být založena na pozitivním vnímání a sounáležitosti s jednou skupinou a negativním označování a hledání argumentů proti druhé skupině. V. Havlík s A. Pinkovou dále dodávají, že populisté jako skutečnou opozici chápou pouze sami sebe, z čehož vyplývá, že v daném politickém systému nerozlišují vládu a její opozici, ale vymezují se proti oběma s rétorikou a přesvědčením, že pouze oni (populisté) představují skutečnou opozici (Havlík a Pinková 2012).²² Znepřátelený vztah lidu a elit může být vyjádřen různými výrazy:

- *souboj lidu s mocným,*
- *souboj my versus oni,*
- *souboj dobra a zla* (Drahokoupil 2005: 67),
- *souboj obyčejných lidí proti privilegovaným* (Canovan 1999: 5).

tradice a historii, lid jako společnost, která je chápána na základě tříd (chudé sektory jsou vykořisťovány a využívány elitami) (Pasquino 2008: 16). C. Mudde a C. Rovira Kaltwasser upřesňují tři ze čtyř pojmů uvedených M. Canovan. Model *lid jako suverén* je podle nich založen na moderní demokratické ideji, že lidé nejsou pouze zdrojem politické moci, ale také „vládci“ (Mudde a Rovira Kaltwasser 2013: 501). K modelu *lid jako běžný člověk* pak dodávají, že se jedná o lid, který již kombinuje socioekonomický status s určitými kulturními tradicemi (Mudde a Rovira Kaltwasser: 501). Toto pojetí je zároveň nejčastější užívané ve spojení s populisty (Mudde a Rovira Kaltwasser 2013: 502). V případě významu *lidé jako národy* bývá typické odkazování na národní společenství, například lidé Brazílie. Tato snaha ale může být poměrně komplikovaná, protože v jednotlivých státech často žijí i různé minority (Mudde a Rovira Kaltwasser 2013: 502). Obdobně se na téma významu slova lid (v překladu) vyjadřuje i B. Stanley, který říká, že: „*Plasticita pojmu „lid“ pomáhá individuálním populistům, kterým to umožní pojem rozšířit nebo zúžit tak, aby se přizpůsobil zadaným kritériím začlenění, nebo vyloučení.*“ Jinými slovy populisté užívají pojem lid jako tvárný polotovar, který vykládají tak, jak se jim to podle situace hodí (Stanley 2008: 107, Bjerre-Poulsen 1986: 32).

²⁰ Pod tímto tvrzením si lze představit odmítání dělení lidí například podle majetku nebo náboženského vyznání (Havlík a Pinková 2012).

²¹ C. Mudde je dále názoru, že lidé se už z principu nemohou s elitami dohodnout, protože by tím lid přišel o svou „čistotu“ (Mudde 2004: 544).

²² Podle R. R. Barra existují tři základní praktiky, kterými populisté naléhají na elity, resp. které jsou součástí anti-establishmentového protestu: *změna osobností, změna osobností a zvýšení odpovědnosti a účinnosti vlády* a konečně *změna osobností a participace občanů* (Barr 2009: 37). V prvním případě jde tedy o výměnu politické třídy, zbylé dvě jsou obohaceny o kritiku principu zastupování a přidán je i požadavek zefektivnění a zvýšení odpovědnosti elit. Kritika politik elit je tu přítomna zejména z toho důvodu, že politická třída neobstála při obhajobě zájmů obyčejných lidí (Barr 2009: 37).

Populisté se nevymezují proti režimu jako takovému, ale pouze proti momentálnímu politickému establishmentu, čímž se odlišují od charakteristiky antisystémové strany (Havlík a Pinková 2012).²³

1.2.2.3. Obhajoba lidu jako suveréna

Populisté podle svých slov zastupují a bojují za zájmy obyčejných občanů (Barr 2009: 31). Snaží se, aby byla moc přenesena zpět do rukou lidu, čímž by se obnovila jeho suverenita. Populisté také osočují politické elity z využívání politické moci k upevnění mocenského postavení (Dočkal 2002). V praxi tak podle populistů dochází k tomu, že občané již přestávají být reprezentováni zvoleným aparátem, který sleduje pouze své zájmy a lidem se vzdaluje (Havlík a Pinková 2012). Populisté tak bojují o návrat moci zpět do rukou lidu. Prostředkem může být využití institutu referenda, resp. obecněji řečeno prvků přímé demokracie. Politika tak je/má být populisty vnímána jako vyjádření všeobecné vůle lidu (Abts a Rummens 2007: 408).

1.2.3. Další doprovodné znaky

Níže popsané znaky již nejsou součástí obecně uznávaného jádra populismu, přesto s nimi většina autorů pracuje. Jde především o přítomnost charismatického lídra, nabízení zjednodušených řešení složitých témat a důraz na využívání prvků přímé demokracie.

Charismatický lídr je nedílnou součástí každého politického subjektu, zejména pak toho populistického. Takový člověk bývá klíčovým nástrojem celého hnutí, kdy jak Ch. Deiwiki dodává, populistický lídr je hlavním hnacím motorem populismu a samotný subjekt zůstává malý a jde viditelně stranou. Mezi rétorikou takových osobností nechybí sounáležitost s obyčejnými lidmi, nejčastěji pak vyjádřena slovy: „Jsme jedni z vás“ (Deiwiki 2009: 5, Mazzoleni 2008: 53).

Populisté také často nabízejí zjednodušená řešení relativně složitých politických témat. Kvůli této strategii však bývají populistická uskupení terčem největší kritiky. Populisté se totiž často uchylují k jednoduchým řešením i v oblastech, ve kterých takový

²³ Zatímco populisté nedůvěřují politikům, přístup k technokratům mají výrazně pozitivnější. Technokraté totiž podle populistů nemají zájem měnit přání občanů, ale pouze, jako experti, zajistí, aby byla přání občanů lépe proveditelná (Mudde 2004: 547).

postoj není možný.²⁴ Už z principu je však patrné, že takový přístup nemůže být dlouhodobě udržitelný. Zjednodušená řešení nejsou pouze otázkou rétoriky, ale často je populisté mohou nabízet i ve svých politických programech (Hockenos 2010: 18). K. Abts a S. Rummens dále uvádí, že populisté při nabízení zjednodušených řešení mluví přímým, jasným a jednoduchým jazykem a apelují tak tím na „zdravý rozum“ lidí (Abts a Rummens 2007: 407).

U populistických subjektů se lze setkat i s prosazováním prvků přímé demokracie, jimiž má být nahrazen zprostředkovatelský (zastupitelský) aparát, aby bylo možné lépe naslouchat hlasu lidu (Abts a Rummens 2007: 408). Prosazováním prvků přímé demokracie se populisté nesnaží dosáhnout změny režimu, nezpochybňují ani mechanismy systému, ale snaží se odebrat moc politickým elitám, které jsou u moci, a svým působením u ní škodí lidem tím, že jednají výhradně ve svůj prospěch (Havlík a Pinková 2012).

1.3. Typy populistických stran dle V. Havlíka a A. Pinkové

Na základě výzkumu V. Havlík s A. Pinkovou přicházejí s vlastním dělením populistických stran. Hranicí mezi oběma typy je samotný populistický program/rétorika. Populismus podle nich může být buď ústředním prvkem politické strany, které jinak chybí jasné ideologické směřování. Druhým typem pak jsou subjekty, které populismus využívají jako doplňující prostředek k dané ideologii strany (Havlík a Pinková 2012).²⁵ V. Havlík a A. Pinková poukazují na výhodnost své typologizace, která spočívá v tom, že pro určení, zdali je daná strana identitární nebo parciální, není důležité, jestli je populismus vnímán jako ideologie nebo například jako komunikační strategie. Další

²⁴ Jedná se zejména o témata (ne)zaměstnanosti, zdravotnictví nebo ekonomiky (Deiwiks 2009: 5).

²⁵ Podle E. Jonese je však v Evropě populismus spíše personální než institucionální záležitostí a podle něj tak příliš nemá smysl hovořit o různých populistických stranách, ale lidech, kteří jsou populističtí, nikoliv strany (Jones 2007: 37). K.-O. Lang dále dodává, že to, co od sebe může jednotlivé populistické strany odlišovat, je míra agresivity a radikality, kterou strany používají. Na základě stupně radikality pak dělí populisty ve střední a východní Evropě do dvou skupin, a sice na tvrdé a měkké populisty (pro tvrdý populismus autor používá v angličtině výraz *hard*, pro měkký *soft*). Měkký populismus podle něj respektuje pravidla zákona, pluralismu, demokracie a jeho zastánci mohou být součástí politického establishmentu. Nejčastěji se vymezují vůči politickým elitám. Typickým případem kategorie měkkého populismu je podle K.-O. Langa S. Berlusconi v Itálii (mezi měkké populisty autor řadí národní liberály a národní konzervativce, centristické populisty a sociální populisty (Lang 2005: 10–11)). Zastánci tvrdého populismu užívají větší míru radikality (mezi tvrdé populisty K.-O. Lang řadí národní, agrární a levicové populisty (Lang 2005: 8–10)). Mají antisystémový akcent. Elity mohou být příznivci tvrdého populismu označovány jako zkorumpované (Lang 2005: 8). Podle K.-O. Langa má větší šanci na úspěch v regionu střední a východní Evropy měkký populismus. Jednak se těší větší voličské podpoře a jednak měkký populismus nemá tak vyhraněné směřování oproti tvrdému populismu. Pozice měkkého není tolik vyhraněná a může se v závislosti na různých situacích měnit (Lang 2007: 15).

předností navržené klasifikace je její aplikovatelnost na jakýkoliv typ strany, která v různé míře využívá populistický apel. Výhodou je podle autorů rovněž to, že klasifikace stanovuje pouze dva základní typy stran. Dochází tak k zobecnění a odhlédnutí od různých typů populismů, které již v názvu kombinují populismus s jinou ideologií (např. radikálně pravicové populistické strany, socialistické populistické strany), což způsobuje jednak horší kategorizaci, ale také představuje obtížnější aplikovatelnost takových typů na jiné příklady (Havlík a Pinková 2012).

Jádrem identitárních stran je otažitý vztah s elitami a zastupování zájmů obyčejných lidí. Typická je ideologická vyprázdňenost. Svou identitu staví na analytickém jádru populismu. Tím, že straně chybí ideologická podstata, staví se odmítavě k jakémukoliv přiřazení na škále politického spektra, ať už jde o levici, nebo pravici. Podstatou tohoto druhu strany je ideologická absence. Vzestup identitárních stran může být spojen s krizí zastupitelského systému. Typický volič takové strany požaduje „očistění politiky“ (Havlík a Pinková 2012).

Parciální strany jsou lépe uchopitelné z pohledu klasických stranických rodin. Tyto strany mají jasně definovaný politický program, z něhož vyplývá ideologické směřování. Co je odlišuje od identitárních politických stran je, že svou identitu nestaví ryze na populistickém apelu a rétorice, ale populismus využívají pouze jako doplňkovou formu ve svém vystupování – jako podpůrný prostředek v prosazování svých vizí. Populistický apel je tak stavěn na stejnou úroveň jako další volební strategie strany, je pouze jednou z dalších možností subjektu, jak se veřejně prezentovat a oslovovat voliče (Havlík a Pinková 2012).

1.4. Kategorizace populismu dle C. Muddeho

Na úvod je třeba zmínit, že V. Havlík s A. Pinkovou odsuzují vytváření jakýchkoliv typů populismů, protože podle nich jsou typologie „*mnohdy vzdálené či dokonce v rozporu s převládajícím pojetím populismu v odborné literatuře*“ (Havlík a Pinková 2012).

V západní Evropě se dle C. Muddeho v dnešní době objevují nejčastěji tzv. populistické strany krajní pravice, případně radikální pravicové strany (Mudde 2001: 33). Zatímco ve východní Evropě je populismus patrný v rámci celého ideologického spektra. C. Mudde zmiňuje tři typy populismu: agrární, ekonomický a politický, ale zároveň dodává, že toto dělení nemůže být bráno jako vyčerpávající, ale pouze umožní jakýsi

základní vhléd do tématu dělení populismu (Mudde 2001: 34).²⁶ Například v evropském kontextu bývá populismus spojován s tematikou anti-imigrace a xenofobie, v Latinské Americe je jeho ústředním tématem klientelismus a úroveň ekonomiky (Mudde a Rovira Kaltwasser 2013: 493).

Základy agrárního populismu byly položeny na konci 19. století. Reprezentován byl dvěma subjekty. V USA se jednalo o Lidovou stranou (hájení zájmů farmářů) a v Rusku pak o uskupení s názvem „Narodniky“ (kulturní hnutí v carském Rusku). Oba subjekty spojoval anti-establishmentový postoj. Jeho zastánci vystupovali proti městským elitám a kritizovali centralizaci (Mudde 2001: 35). Časté kritice byl podrobován také kapitalismus jako takový (Mudde 2001: 40). Agrární populismus měl vedoucí pozici ve východní Evropě před nástupem komunismu. V současnosti v tomto regionu lidé podporují spíše komunisty, než nějaká populistická rolnická hnutí (Mudde 2001: 51). V dnešní době se agrární populismus v Evropě a v USA prakticky nevyskytuje. Důvodem je rostoucí globalizace. Autoři také hovoří o agrárním populismu jako o *vymírajícím druhu*, který může sloužit maximálně jako inspirace pro některé hnutí v rozvojovém světě (Mudde a Rovira Kaltwaaser 2013: 495).

C. Mudde definuje politický populismus jako politický styl, který je založen na rigidní dichotomii „čistí lidé“ versus „zkorumpovaná elita“ (Mudde 2001: 37). Političtí populisté mají nejasný postoj k politice, kterou na jedné straně kritizují jako „špinavou práci“, ale na druhé straně ji potřebují k tomu, aby mohli politiku ovlivňovat a měli možnost vrátit moc do rukou lidu. Populisté tak vnímají politiku jako nutné zlo. Na druhou stranu jsou vytrvalými zastánci národních politik a odmítají jakékoliv omezení a tlak ze strany mezinárodního prostředí. Typická je pro ně podpora prvků přímé demokracie (Mudde 2001: 37). Důrazem na národní zájmy může mít tento typ populismu blízko k pravému křídlu politického spektra (Mudde 2001: 38).

(Socio)ekonomický, respektive ekonomický populismus zpočátku nehrál v evropském regionu důležitou roli (Mudde 2001: 41). Jeho vznik je spojen s 20. léty 20. století zejména v Latinské Americe. Již tehdy bylo možné v tamním prostředí spojovat populismus s pojmy jako hnutí, charismatický lídr, reformní snahy (Mudde 2001: 35). Jak je již z názvu patrné, zabývá se hlavně ekonomickými tématy. V dřívější podobě byl alternativou, třetí cestou, mezi kapitalismem a socialismem. Ekonomičtí populisté prosazují aktivní roli státu, přerozdělování bohatství mezi obyvatele, vytváření

²⁶ Dále C. Mudde hovoří o tom, že uvedené tři typy populismu pracují s pojmem lid v odlišném významu. Agrární populismus se zaměřuje výhradně na lid jako na jednu skupinu, a to rolníky. Zaměření ekonomického populismu je na městský proletariát, zatímco politický populismus cílí na všechny lidi kromě elit (Mudde 2001: 38).

podpůrných infrastruktur, rozšiřování spotřeby a sociálních služeb (Mudde 2001: 37). V 90. letech 20. století byl přijat nový neoliberální ekonomický přístup v Argentině, Brazílii a Peru. Na druhou stranu v Bolívii a Venezuele byl tento přístup ostře kritizován a vyměněn za přiklonění se k většímu zásahu státu do ekonomiky²⁷ (Mudde a Rovira Kaltwasser 2013: 496).

Xenofobní populismus úzce souvisí se vznikem, nárůstem a rozšířením pravicových (populistických) radikálních stran v 80. letech 20. století. Ústředím tématem je imigrace, kriminalita, korupce. Elity, proti kterým vystupují, nejsou pouze politické, ale také kulturní, ekonomické a mediální (Mudde a Rovira Kaltwasser 2013: 497). Xenofobní populisté flexibilně pracují s entitou lidu. Před teroristickými útoky z 11. září 2001 zaměřovali svou pozornost na mimoevropské imigranty obecně. Po 11. září 2001 se populisté vymezují hlavně ve vztahu k muslimům, proti kterým používají až démonizující rétoriku (Mudde a Rovira Kaltwasser 2013: 497). Svou strategii naměřenou vůči muslimům obhajují slovy, že tím chrání liberální hodnoty. Často se xenofobní populisté mohou skepticky stavět i k Evropské unii (Mudde a Rovira Kaltwasser 2013: 498). Téma imigrace tak může přispět k lepší mobilizaci populistů, která může spočívat například ve využívání různých štěpících linií – křesťanská versus muslimská, sekulární versus muslimská a podobně (Albertazzi a McDonnell 2008b: 221).

První kapitola představila teoretický rámec koncepce populismu. V této práci bude na populismus nahlíženo jako na *thin-centered* ideologii. Prezentované analytické jádro populismu (lid a elita jako homogenní entita, antagonistický vztah mezi lidem a elitou, obhajoba lidu jako suveréna) společně ještě s dalšími třemi charakteristikami (charismatický lídr, zjednodušená řešení složitých politických témat, prvky přímé demokracie) představuje znaky populismu, které budou v rámci třetí kapitoly u obou hnutí hledány za účelem zjištění, zda se jedná o populistický subjekt, či nikoliv. V případě kladného výsledku autor této práce v prvním kroku stanoví u daného subjektu typ populistické strany. K určení bude užito konceptu V. Havlíka a A. Pinkové (dělení stran na identitární a partiální). V druhém kroku se autor pokusí aplikovat na hnutí typologizaci populismu C. Muddeho (agrární, politický, (socio)ekonomický, xenofobní). Výsledky poté poslouží v třetí kapitole ke vzájemné komparaci obou hnutí.

Následující kapitola představuje obě zkoumaná hnutí, tedy ANO 2011 a Úsvit přímé demokracie.

²⁷ Odtud přívržek *socialistický* u prezidentů Moralese (Bolívie), resp. Cháveze (Venezuela).

2. Představení subjektů výzkumu

Následující kapitola se zabývá představením obou hnutí. U každého subjektu jsou uvedeny informace o jeho vzniku včetně stručné charakteristiky hnutí. Dále se kapitola zabývá vlivem a postavením obou lídrů, bez jejichž iniciativ by ke vzniku hnutí ANO 2011, respektive Úsvit pravděpodobně nedošlo. Vzhledem k tomu, že se ve zvoleném období konalo hned několik voleb, nechybí ani část, která u každého z hnutí nastíní volební neúspěchy.

2.1. ANO 2011

Předchůdcem hnutí ANO 2011 se stala občanská iniciativa s názvem Akce nespokojených občanů, která vznikla na podzim roku 2011.²⁸ Již v roce 2011, kdy ještě nebylo patrné politické směřování subjektu, tato iniciativa v čele s A. Babišem veřejně kritizovala korupci v zemi, respektive obecně celý establishment (ANO, bude líp). S rostoucím počtem sympatizantů se postupně iniciativa transformovala v politické hnutí.²⁹ V květnu 2012 podává ANO 2011 registraci na Ministerstvu vnitra České republiky a oficiálně se stává hnutím. Zvoleným předsedou se na ustavující schůzi stal sám A. Babiš³⁰ (iDNES.cz 2012a, Ministerstvo vnitra České republiky). V roce 2012 se hnutí prezentovalo jako otevřené těm lidem, kteří jsou nespokojeni se situací v České republice. Ústředním tématem se stal boj proti korupci (ANO, bude líp). V roce 2012 ANO 2011 nominuje kandidáty do senátních voleb, veřejně však deklaruje, že hlavními volbami, na které se hnutí zaměří, budou ty do Poslanecké sněmovny v roce 2014 (iDNES.cz 2012a). Politická krize³¹ spojená s aférou kolem tehdejšího premiéra Petra Nečase však zapříčinila, že se volby nekonaly v původně plánovaném termínu, ale již na

²⁸ Odtud letopočet v názvu dnešního hnutí.

²⁹ Zajímavostí vzhledem k této práci je, že server iDNES.cz tehdy uvedl, že ANO 2011 mělo podporu kromě jiných také od podnikatele T. Okamury, který však později kandidoval do Senátu Parlamentu ČR jako nezávislý, kdežto Babišovo ANO 2011 vyslalo své zástupce již pod záštitou hnutí (iDNES.cz 2012a). Jak se později ukázalo, z původního sympatizanta ANO 2011 se T. Okamura stal politickým soupeřem A. Babiše.

³⁰ V roce 2015 se konal další sjezd hnutí, na kterém pozici předsedy hnutí A. Babiš obhájil. (LIDOVKY.cz 2015b).

³¹ Politická krize, jež vyvrcholila demisí vlády P. Nečase, byla jakýmsi vyvrcholením situace, která se však postupně zhoršovala již několik let před tím. Například V. Havlík dodává, že se naše země musela v období před předčasnými volbami vypořádat s následky ekonomické krize, ale také s obecným poklesem důvěry lidí v politickou sféru zejména z důvodu počinání předchozích vlád (Havlík 2015: 6). Navíc V. Havlík ještě dodává, že půdu pro vzestup populistických stran „nepřipravila“ pouze aféra kolem tehdejšího premiéra P. Nečase, ale také jednání prezidenta republiky Václava Klause, který na začátku roku 2013 podepsal amnestii, která způsobila další pokles důvěry lidí v politiku (Havlík 2015: 18).

podzim roku 2013. V roce 2014 se ANO 2011 účastnilo všech voleb, které v tom roce probíhaly (Evropský parlament, zastupitelstva obcí, Senát Parlamentu ČR).

Hnutí je známé svými proevropskými postoji a částečně směřuje k centrismu a liberalismu, což potvrdilo i tím, že se na půdě Evropského parlamentu přihlásilo ke skupině Aliance liberálů a demokratů pro Evropu (Evropský parlament). Programová východiska a priority hnutí budou analyzována ve třetí kapitole práce.

2.1.1. Role lídra

Postava A. Babiše je spojena s hnutím od samého začátku. A. Babiš pochází ze Slovenska, narodil se v Bratislavě. Vlivné postavení v rámci České republiky, a nejen zde, mu zajišťuje především jeho holding Agrofert.³² Prizmatem teorie populismu zaslouží bližší pozornost aktivity Babišova holdingu zejména v oblasti médií. Ještě před tím, než se z ANO 2011 stalo politické hnutí, vydávala Babišova společnost týdeník 5+2 dny. Následovalo ovládnutí mediální skupiny Mafra, pod kterou spadá například hudební televize Óčko, zpravodajské portály iDNES.cz a LIDOVKY.cz, tištěné deníky Mladá fronta DNES, Lidové noviny nebo Metro.³³ Později se společnost A. Babiše stala majitelem rádií Impuls a RockZone.³⁴

Silný vliv v médiích a ve výše zmíněných odvětvích skrz holding dělá z A. Babiše jednoho z nejen nejvlivnějších, ale také nejbohatších Čechů. On sám se ve svém životopise vymezuje vůči spekulacím ohledně oceňování jeho majetku, když doslova tvrdí, že: „*Můj hlavní majetek je 28 listinných akcií reprezentujících 100 % základního jmění Agrofertu, které jsou oceňovány různými nesmyslnými částkami*“ (ANO, bude líp). Na druhou stranu se může jeho tvrzení zdát jako poněkud zavádějící a zlehčující, neboť vlastníkem celé společnosti je pouze on a fakticky mu tak patří všechny společnosti, které pod koncern spadají.³⁵

³² V současné době spadá do koncernu Agrofertu přes 250 společností z různých odvětví. Patří mezi ně: chemie, lesnictví a dřevařství, média a tiskárny, obnovitelné zdroje a paliva, potravinářství, technika, technologie a doprava, zemědělství (Agrofert, a.s.).

³³ Česká televize v tomto ohledu přirovnala A. Babiše k bývalému italskému premiérovi S. Berlusconimu, jehož mediální vliv však byl v době největší slávy ještě rozsáhlejší (Česká televize 2015).

³⁴ Transakci však musel posuzovat antimonopolní úřad, který celý proces nakonec schválil (Uoohs.cz 2014, iDNES.cz 2014).

³⁵ Magazín Forbes pravidelně sestavuje žebříček nejbohatších lidí z celého světa. Vydává i přehled nejbohatších lidí České republiky. V březnovém čísle tohoto roku řadí Forbes A. Babiše na pozici druhého nejbohatšího Čecha za Petrem Kellnerem a uvádí, že hodnota majetku současného ministra financí se v přepočtu odhaduje přibližně na částku 60 miliard korun. Ve světovém žebříčku nejbohatších lidí se A. Babiš umístil na 688. místě (Forbes.cz 2016). Stejný magazín také sestavil žebříček nejvlivnějších osob v českých médiích. A. Babiš se umístil na prvním místě před druhým Petrem Dvořákem, ředitelem České

Jak bude naznačeno dále, A. Babiš výrazně uspěl se svým hnutím ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2013. Po nich se česko-slovenský miliardář, dříve v České republice známý především díky svým podnikatelským aktivitám, stává poslancem Parlamentu ČR. K funkci poslance a předsedy hnutí ANO 2011 záhy přidává post ministra financí a prvního místopředsedy Sobotkovy vlády. Nedlouho na to sice z důvodu protestů ostatních poslanců kvůli střetu zájmů odchází z vedení Agrofertu, jeho jediným vlastníkem však zůstává i nadále (Český rozhlas 2014).³⁶

2.1.2. Volební výsledky³⁷

Přestože si ANO 2011 stanovilo jako primární cíl volby do Poslanecké sněmovny v roce 2014, už v roce svého vzniku, tj. 2012, mělo své kandidáty ve volbách do Senátu Parlamentu ČR. Do těchto voleb hnutí nasadilo celkem 7 kandidátů, ale ani jeden z nich neuspěl (Volby.cz).

Nejdůležitějšími volbami se pro ANO 2011 staly ty do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR³⁸ v roce 2013. Hnutí v těchto volbách získalo 18,65 % hlasů a umístilo se na druhém místě za vítěznou ČSSD. ANO 2011 získalo celkově 47 mandátů (Volby.cz).

Ve volbách do Evropského parlamentu se ANO ucházelo o přízeň voličů také. Volby však nevyvolaly přílišný zájem voličů a provázela je rekordně nízká volební účast 18,20 %. Přesto již v těchto volbách zaznamenává ANO 2011 premiérové vítězství, když získává 16,13 % hlasů. Převáděno na mandáty, ANO 2011 za vítězství ve volbách získalo

televize (Česká televize 2014). Výsledky obou žebříčků souhrnně naznačují, jak silnou pozici A. Babiš nejen v České republice má.

³⁶ Babišovu politickou kariéru v České republice ve zkoumaném období narušily pouze dvě věci: již zmíněný spor o střet zájmů jeho společnosti s působením na nejvyšších politických pozicích v zemi. Druhou záležitostí byly mediálně šířené spekulace ohledně jeho údajné spolupráce s Stb. A. Babiš dokonce vedl spor u bratislavského soudu, který nakonec rozhodl o tom, že byl A. Babiš ve spisech StB veden neoprávněně (Novinky.cz 2015). Rozsudek soudu vyvolal značný nesouhlas u druhé strany sporu, Ústavu paměti národa, a přestože A. Babiš vyšel z tohoto sporu vítězně, bývá mu tento případ neustále připomínán, a to i za čteného příspěví nejen českých, ale i slovenských médií. V té době se zároveň mělo rozhodnout o jmenování A. Babiše do pozice ministra financí, proti čemuž se stavěl prezident M. Zeman, který po A. Babišovi žádal lustrační osvědčení. Tehdy by ho A. Babiš zřejmě nedostal už vzhledem ke sporu, který onehdy na Slovensku vedl. Prezident republiky nakonec souhlasil se jmenováním A. Babiše do čela resortu financí s podmínkou, že Poslanecká sněmovna podpoří služební zákon v prvním čtení (iHNED.cz 2014).

³⁷ V uvedených výsledcích, vyjma explicitního vyjádření, není rozlišeno, zda je daný kandidát přímo členem hnutí, nebo kandiduje v rámci listiny daného subjektu jako nezávislý, resp. bez politické příslušnosti. Uvedeny jsou pouze výsledky voleb v řádných termínech konání, na pozdější doplňkové volby, ať už se jedná o jakýkoliv druh voleb, nebyl brán zřetel a nejsou ve výčtu zohledněny.

³⁸ Podle V. Havlíka byly říjnové volby specifické nejen tím, že se jednalo o volby předčasné, ale také tím, jakým výsledkem dopadly. Volební účast byla historicky druhá nejnižší v historii České republiky – 59,48 %. Dále tyto volby přinesly značný pokles hlasů pro etablované politické strany a současně bylo možné spatřovat značný vzestup nových protestních stran či hnutí (Havlík 2014: 49).

4 mandáty.³⁹ Babišovo hnutí si zároveň dělalo nárok, jakožto vítěz voleb, na nominaci eurokomisaře z vlastních řad. ANO 2011 nakonec ustoupilo od původně navrhovaného jména Pavla Teličky a ze svých řad vybralo tehdejší ministryni pro místní rozvoj Věru Jourovou (Novinky.cz 2014b).⁴⁰ ANO 2011 tak po jednání se svými koaličními partnery vysílá do Evropské komise právě tuto zástupkyni (E15.cz 2014).⁴¹

Ve stejném roce, kdy se konaly volby do Evropského parlamentu, mohli voliči vybírat své zastupitele i v komunálních volbách. Volební účast v nich byla 44,46 % a samostatný subjekt ANO 2011 získal 1 600 zastupitelů.⁴²

Posledními volbami v roce 2014 byly ty senátní. Volební účast v prvním kole dosáhla na hodnotu 38,62 %, v kole druhém 16,69 %. ANO 2011 postavilo celkem 26 jmen (zde je patrný rozdíl oproti roku 2012, kdy ANO 2011 postavilo pouze 7 jmen), čímž až na jednu výjimku mělo kandidáty ve všech senátních obvodech, ve kterých se tehdy volilo. Celkově hnutí v těchto volbách získalo 4 senátorské mandáty (Volby.cz).

2.2. Úsvit přímé demokracie

Hnutí T. Okamury, podobně jako ANO 2011, v době svého vzniku kritizovalo poměry v české politice. Mezi protestními výroky nechyběla ani slova na téma vymýcení korupce z českého systému. Tento postoj nejlépe ze všech vystihuje slogan Úsvitu „Konec bordelu a korupce!“ V červnu 2013 T. Okamura podává na Ministerstvu vnitra ČR registraci a zakládá nové hnutí pod oficiálním názvem Úsvit přímé demokracie (Ministerstvo vnitra České republiky, Novinky.cz 2013b).⁴³ Když T. Okamura v roce 2013 zakládal hnutí a přemýšlel, jaké mu dát jméno, inspiroval se v knize ekonoma Pavla Kohouta s názvem Úsvit. Zároveň se hnutí inspirovalo i obsahem Kohoutova díla, ve

³⁹ Celkově bylo pro Českou republiku určeno 21 křesel.

⁴⁰ Vcelku logicky ANO 2011 navrhlo lídra kandidátky P. Teličku, který také ve volbách získal nejvíce přednostních hlasů (Volby.cz). Toto jméno se však nelíbilo premiéru Bohuslavu Sobotkovi, který měl výtku zejména na to, že P. Telička by jako lobbista nebyl ideálním kandidátem (Novinky.cz 2014a).

⁴¹ V. Jourové byla přidělena správa oblasti spravedlnosti, spotřebitelské politiky a rovnosti pohlaví (EurActiv.cz 2014).

⁴² ANO 2011 dále kandidovalo ve spolupráci ještě s dalšími subjekty s následujícími výsledky: Sdružení ANO 2011 a Nezávislí kandidáti získalo 27 zastupitelů a koalice Volba pro Mladou Boleslav a ANO 2011 získala 8 zastupitelů (Volby.cz)

⁴³ Úsvit v průběhu své existence několikrát měnil název. K původnímu znění později na přechodnou dobu připojil jméno svého zakladatele. Nový název zněl Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury. Necelý rok poté ale mizí z názvu hnutí jméno jeho předsedy a subjekt se znovu vrátil ke svému původnímu názvu Úsvit přímé demokracie. To platilo až do srpna 2015, kdy oficiálně hnutí mění svůj název na Úsvit – Národní koalice ovšem již bez přítomnosti původního zakladatele T. Okamury, který z hnutí po vnitřních sporech odchází a zakládá jiný subjekt (Ministerstvo vnitra České republiky, iDNES.cz 2015b).

kterém se P. Kohout věnuje nefunkčnosti českého systému (Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury, Úsvit – Národní koalice, SPD – Svoboda a přímá demokracie).⁴⁴

Hlavní tezí v době zakládání hnutí bylo prohlubování prvků přímé demokracie v českém systému. Úsvit požadoval přímou volbu poslanců, hejtmanů a starostů a zároveň i odvolatelnost politiků. Dále hnutí chtělo prosadit zákon o obecném referendu, jehož výsledek by byl pro politický aparát závazný (Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury, Úsvit – Národní koalice, SPD – Svoboda a přímá demokracie). Kromě sněmovních voleb v roce 2013 se Úsvit účastnil v roce 2014 také voleb do Evropského parlamentu, zastupitelstev obcí a Senátu Parlamentu ČR.

Hnutí spadá do pravé části politického spektra, se silným akcentem na prvky přímé demokracie a zaujímá euroskeptické postoje a stanoviska, zastává negativní postoje k imigrantům a uvádí, že hájí národní zájmy (Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury, Úsvit – Národní koalice, SPD – Svoboda a přímá demokracie).

V první polovině roku 2015 se začaly v hnutí Úsvit projevovat vnitřní spory mezi T. Okamurou a některými poslanci z hnutí Úsvit. Ti vyjádřili svůj nesouhlas s tím, že hnutí nepřijímá nové členy a odporuje tak demokratickým principům. Tato neshoda, jež počala přibližně v únoru, se ukázala být jako klíčová, společně ještě s nejasnostmi ohledně finančních operací hnutí (iDNES.cz 2015a). Nedlouho na to byli T. Okamura a Radim Fiala vyloučeni z poslaneckého klubu Úsvitu. T. Okamura poté vystupuje z hnutí Úsvit a zakládá nové hnutí s názvem Svoboda a přímá demokracie (iDNES.cz 2015b). Úsvit přímé demokracie v srpnu 2015 mění název na Úsvit – Národní koalice (Ministerstvo vnitra České republiky) a jeho novým předsedou byl zvolen válečný veterán Miroslav Lidinský (iDNES.cz 2015c, LIDOVKY.cz 2015a).

2.2.1. Role lídra

T. Okamura se stal výraznou tváří a hlavním představitelem hnutí po celou dobu jeho existence. Od samého počátku až do konce. T. Okamura pochází z Japonska, narodil se v Tokiu české matce a japonsko-korejskému otci. V českém prostředí působí od roku 1995 především díky svým podnikatelským aktivitám v oblasti cestovního ruchu a poskytování různých služeb zahraničním turistům zejména asijského původu.⁴⁵

⁴⁴ Zároveň ale T. Okamura popřel, že by hledal inspiraci například u řeckého Zlatého úsvitu, extrémistického krajně pravicového uskupení s podobným názvem (ParlamentniListy.cz 2013).

⁴⁵ Do podvědomí českých občanů se T. Okamura dostal zejména jako člen AČCKA, kde v letech 2004–2014 působil na několika pozicích, a v České republice ho diváci mohli vidat v různých médiích, když se vyjadřoval na témata spojená s cestovním ruchem a cestovními kanceláři (Tomio Okamura). Ještě větší

Na podzim roku 2012 kandiduje jako nezávislý neustraník do Senátu Parlamentu ČR za obvod č. 80 (Zlín). V prvním kole získává 30,27 %, což bylo nejvíce ze všech kandidátů. Jeho voličská podpora i přes to nebyla dostačující k tomu, aby mohl být zvolen již v prvním kole, a tak postoupil do druhého kola společně s druhým nejúspěšnějším kandidátem v tomto obvodu, Stanislavem Mišákem z ČSSD. Ve druhém kole T. Okamura poráží svého soupeře, když získává 66,23 % hlasů a stává se senátorem za volební obvod číslo 80 (iDNES.cz. 2012b, Senát Parlamentu České republiky, Volby.cz).

Volební úspěch T. Okamuru povzbudil natolik, že krátce po skončení senátních voleb oznamuje úmysl ucházet se o post prezidenta České republiky (iDNES.cz 2012c). Jeho cestu za možným úspěchem však záhy ukončilo Ministerstvo vnitra České republiky, které po prověření podpisových archů Okamurovu kandidaturu zamítlo.⁴⁶ T. Okamura se proti tomuto rozsudku odvolal k Nejvyššímu správnímu soudu v Brně (Novinky.cz 2012). Soud však Okamurovo odvolání zamítl (Nejvyšší správní soud 2012) a T. Okamura v reakci na to podal ústavní stížnost,⁴⁷ protože nesouhlasil s rozhodnutím jak Ministerstva vnitra, tak Nejvyššího správního soudu. Ústavní soud však Okamurovu stížnost také zamítl,⁴⁸ a protože proti rozhodnutí ústavního soudu už nemohl podat odvolání, tak definitivně přišel o možnost účastnit se prezidentských voleb.

Po neúspěšné kandidatuře na prezidenta T. Okamura zakládá hnutí Úsvit přímé demokracie s cílem dostat se do Poslanecké sněmovny, kde by mohl prosazovat svá programová přesvědčení (iDNES.cz 2013b). V červnu 2013 T. Okamura zakládá subjekt s názvem Úsvit přímé demokracie, záhy byl zvolen jeho předsedou, přičemž oficiálně se této funkce ujal 1. července téhož roku (Ministerstvo vnitra České republiky).

Jak bude popsáno níže, úspěšný podnikatel, jehož cesta k úspěchu vedla v České republice nejrůznějšími směry (od působení v AČCKA, v rádiu BBC, v pořadu České televize Den D, přes senátorský mandát až po neúspěšnou kandidaturu na prezidenta ČR), v čele hnutí Úsvit uspěl ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2013 a stal se poslancem. Tím, že byl zvolen do Poslanecké sněmovny, mu automaticky podle ústavy

pozornosti se mu dostalo v rámci projektu České televize. Ta divákům nabídla českou verzi světově úspěšného investorského pořadu s názvem Den D, v rámci něhož T. Okamura vystupoval jako jeden z investorů postupně v prvních v třech řadách v letech 2009, 2010 a 2011 (Den D).

⁴⁶ V odůvodnění ministerstvo mimo jiné uvedlo, že z celkového počtu 61 966 podepsaných občanů nebylo uznáno 26 215,26 podpisů a výsledný počet uznaných podpisů tak činil pouze 35 750,74. Pro uznání kandidatury však T. Okamura potřeboval alespoň 50 000 platných podpisů (Ministerstvo vnitra České republiky).

⁴⁷ Plné znění stížnosti lze nalézt zde: <http://okamura.blog.idnes.cz/c/312997/Moje-ustavni-stiznost-plne-zneni.html> (6. 12. 2015). T. Okamura mimo jiné požadoval odstranění požadavku potřeby zisku alespoň 50 000 podpisů občanů.

⁴⁸ Celé rozhodnutí možno nalézt zde:

http://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Tiskova_mluvci/Publikovane_nalezky/Pl_US_27_12.pdf (8. 3. 2015).

zanikl mandát senátora (Novinky.cz 2013c, Ústava České republiky). Na jeho pozici senátora tak musely být vypsány doplňkové volby.⁴⁹

2.2.2. Volební výsledky⁵⁰

Nejúspěšnějšími volbami se pro Úsvit staly hned ty první, předčasné, v roce 2013. V nich Úsvit získal 6,88 % hlasů, za což mu náleželo celkem 14 mandátů (Volby.cz).

Volby do Evropského parlamentu však již tak úspěšné pro Úsvit nebyly. Přestože nelze srovnávat váhu voleb do Poslanecké sněmovny a Evropského parlamentu, jedno srovnání se nabízí. Právě Úsvit se stal jediným subjektem, který nezískal ani jeden mandát ve volbách do Evropského parlamentu z těch stran, které se probojovaly do Poslanecké sněmovny v roce 2013. Zisk pouhých 3,12 % tak pro Úsvit znamenal jednoznačný neúspěch. Tyto volby tak z pohledu Úsvitu dopadly drtivou porážkou, za kterou dle T. Okamury mohla hlavně nízká volební účast a ignorace evropských voleb občany (ParlamentniListy.cz 2014).

V komunálních volbách 2014 dosáhl Úsvit na o poznání lepší výsledek. Samotné hnutí získalo celkem 54 zastupitelů.⁵¹

V senátních volbách konaných ve stejném roce ovšem přišlo další vystřízlivění, protože ačkoliv Úsvit kandidoval celkem v deseti obvodech, nezískal ani jeden senátorský mandát (Volby.cz).⁵²

V době, kdy Českou republiku zasáhla politická krize, se objevila dvě nová politická hnutí, která spojovala kritika politického establishmentu a vyzdvihování problémů systémové korupce. Kořeny ANO 2011 jsou sice starší než u Úsvitu, ale z hlediska výsledků sněmovních voleb byla obě hnutí úspěšná. Přestože byl Úsvit znevýhodněn tím, že měl méně času na to, aby se o něm veřejnost dozvěděla a aby se

⁴⁹ Senátorský mandát tak T. Okamurovi trval přesně jeden rok a šest dní: od 20. 10. 2012 do 26. 10. 2013 (Senát Parlamentu České republiky).

⁵⁰ V uvedených výsledcích, vyjma explicitního vyjádření, není rozlišeno, zda je daný kandidát přímo členem hnutí, nebo kandiduje v rámci listiny daného subjektu jako nezávislý, resp. bez politické příslušnosti. Uvedeny jsou pouze výsledky voleb v řádných termínech konání, na pozdější doplňkové volby, ať už se jedná o jakýkoliv druh voleb, nebyl brán zřetel a nejsou ve výčtu zohledněny.

⁵¹ Dále Úsvit kandidoval v součinnosti i s dalšími subjekty – mandátový zisk je uveden v závorce: Koalice Úsvit a Hora 2014 (9), Sdružení ODS, Úsvit a Nezávislí kandidáti (2), Sdružení Úsvit, Veřejné zájmy, Nezávislí kandidáti (2), Koalice Věci veřejné, Úsvit a Hora 2014 (2), Koalice Česká suverenita a Úsvit (0), Koalice DOMOV a Úsvit (0), Sdružení Úsvit a Nezávislí kandidáti (0) (Volby.cz).

⁵² Z prvního kola senátních voleb dokonce neprošel do druhého ani jeden kandidát (ať už Úsvitu samotného nebo v součinnosti s jinými subjektem).

dostatečně dostal do podvědomí českých voličů.⁵³ Úsvit vznikl až v roce konání předčasných voleb, přesto se do Poslanecké sněmovny také dostal. Z toho lze částečně usoudit, že osoba T. Okamury hrála v rozhodování voličů klíčovou roli, možná ještě větší než samotný subjekt, který T. Okamura založil. On se dostal do podvědomí lidí (jako jednotlivce) už v předchozích letech působením v různých projektech a v neposlední řadě mu ke zviditelnění nepochybně pomohl senátorský mandát a určitým způsobem i ohlášená kandidatura na prezidenta, byť do voleb samotných on sám jako kandidát nakonec nezasáhl.

Obě hnutí by se na základě svého vystupování dala charakterizovat jako protestní, protože kritizovala poměry ve veřejné sféře a stejně tak skepticky se stavěla k tradičním politickým stranám. Nešlo tedy o etablované politické strany, ale, jak bude uvedeno níže, minimálně ANO 2011 se k takovému typu stran přibližovalo. Vzájemnou blízkost obou hnutí dokládalo i sympatizování T. Okamury s Babišovým ANO 2011, přestože nakonec T. Okamura přišel s vlastním projektem.⁵⁴

Jak vyplynulo z předchozích řádků, jestliže Úsvit vznikl kolem silné a známé osobnosti, totéž platilo i o ANO 2011, které je od počátku působení v českém politickém prostředí pod vlivem jeho předsedy A. Babiše. Silná pozice lídra hnutí ANO 2011 byla kromě jiného umocněna také tím, že předvolební kampaně byly z velké části financovány z Babišových peněz (ANO, bude líp), což mu prakticky umožňovalo mít v hnutí neomezený vliv – a fakt, jestli A. Babiš svému hnutí peníze pouze půjčil, nebo daroval, nijak nesnižoval jeho dominantní postavení v ANO 2011. Úsvit v tomto ohledu za hnutím kolem A. Babiše trochu zaostal. Subjekt T. Okamury neměl, na rozdíl od ANO 2011, takové sponzory a svou kampaň si hradil z bankovního úvěru (Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury).⁵⁵ Pozice A. Babiše ovšem není silná pouze v rámci hnutí, ale v českém politickém systému obecně. Nejen, že totiž A. Babiš vlastní jednu z největších firem v ČR, ale disponuje také vlivnými pravomocemi v mediální sféře, jejíž značnou část skrz Agrofert vlastní. K tomu je jeho hnutí členem vlády České republiky, tudíž jeho lidé

⁵³ Výrazně lepší výsledek ANO 2011 oproti Úsvitu ve volbách do Poslanecké sněmovny 2013 může být zčásti, kromě jiného, způsoben i tím, že hnutí A. Babiše působilo v českém politickém prostředí déle (už od roku 2011) a své kandidáty nominovalo například již do senátních voleb 2012.

⁵⁴ Často se stává, že když se populisté dostanou do parlamentního prostředí nebo dokonce do vlády, tak od svých radikálních populistických rétorik upouštějí. Podobným směrem se pravděpodobně vydá i ANO 2011, které před volbami sice kritizovalo politické elity, ale tím, že později vstoupilo do vlády, nelze příliš očekávat, že ve své rétorice bude neúprosně pokračovat, neboť se samo stalo členem politické reprezentace. Pro Úsvit byla charakteristická, alespoň na úrovni Poslanecké sněmovny, opoziční role. Už před volbami T. Okamura deklaroval, že jeho hnutí do vlády nevstoupí, což se potvrdilo. Ve zkoumaném období byl v opozici, a přestože v ní působil přirozeně ještě s dalšími politickými stranami, tak tím nikterak nevyvracel postoj typický pro populisty, že sám sebe považoval za skutečně jedinou opozici.

⁵⁵ Rozdílná výše vložených finančních prostředků do předvolebních kampaní byla dalším důvodem výrazně lepšího volebního úspěchu ANO 2011 oproti výsledku Úsvitu ve sněmovních volbách 2013.

spravují některá ministerstva. V neposlední řadě sám A. Babiš řídí jeden z nejdůležitějších resortů v zemi – ministerstvo financí.

Obě hnutí tak vznikla kolem veřejně známých a podnikatelsky úspěšných osobností. Silná pozice A. Babiše byla pro ANO 2011 výhodou i v tom smyslu, že měla jistý stmelující účinek, který držel celý subjekt pohromadě. Pravým opakem bylo hnutí Úsvit, ve kterém pozice T. Okamury nebyla ani zdaleka tak neohrožená, jako v případě A. Babiše, jehož subjekt se proti Úsvitu zdál být vnitřně mnohem pevnější. Spory uvnitř Úsvitu způsobily nakonec tu nejhorší možnou variantu, a sice rozpad celého hnutí, což nepochybně ublížilo mimo jiné i popularitě samotného T. Okamury.

Podpora ANO 2011 oproti Úsvitu rostla v podstatě s každými dalšími volbami, které v období let 2013–2014 proběhly.⁵⁶ ANO 2011 svou vlivnou pozici v českém politickém systému (z hlediska prosazení svého kandidáta) potvrdilo i tím, že jakožto vítěz voleb do Evropského parlamentu vyslalo do Evropské komise V. Jourovou, což vedlo k posílení politického vlivu ANO 2011, a to bez ohledu na fakt, že volby do Evropského parlamentu česká veřejnost prakticky ignorovala. Na místních úrovních bylo možné vyzorovat spolupráci obou hnutí s dalšími subjekty. Senátní volby v roce 2014 ale ukázaly další věc. Hnutí ANO 2011 postavilo své kandidáty ve 26 z 27 senátních obvodů, kdežto Úsvit kandidoval pouze v 10 obvodech. Tato strategie ANO 2011 vypovídá o určité organizovanosti hnutí kolem A. Babiše, které se tak mnohem více přiblížilo strategiím standardních etablovaných politických stran, které se snaží stavět kandidáty do co možná největšího počtu volebních obvodů. V tomto ohledu měl Úsvit značné rezervy. Naopak jednání ANO 2011 ukázalo, že hnutí v čele s A. Babišem mělo a má ty nejvyšší ambice, a sice vládnout českému politickému systému. ANO 2011 dokázalo uspět ve všech volbách ve sledovaném období, tudíž se mu podařilo se v českém politickém systému zakotvit, což ale ne zcela platilo pro Úsvit, jenž se navíc rozpadl, čímž se potvrdila jeho nejistá pozice v systému.

Druhá kapitola představila oba subjekty výzkumu. Pozornost byla věnována nejprve charakteristikám hnutí, poté oběma lídrům a poslední část představila volební výsledky každého hnutí. Následující kapitola se již bude zabývat aplikací teorie populismu na obě hnutí.

⁵⁶ Zatímco v roce 2013 byla úspěšná obě hnutí (ANO 2011 však dosáhlo na výrazně lepší procentní výsledek), ve volbách do Evropského parlamentu ANO 2011 celkově celé volby vyhrálo, Úsvit ale úplně propadl a nezískal ani jeden mandát. V komunálních volbách bylo ANO 2011 znovu mnohem úspěšnější než Úsvit, což platilo i pro senátní volby v témže roce, kdy hnutí kolem A. Babiše alespoň nějaké senátorské mandáty získalo, kdežto Úsvit znovu vyšel úplně naprázdno. Nůžky mezi volebními úspěchy obou hnutí se neustále rozevíraly.

3. Aplikace teorie populismu na ANO 2011 a Úsvit přímé demokracie

V následující části práce je využito výše vymezeného konceptu teorie populismu za účelem zjištění, zda lze hnutí, která byla představena ve druhé kapitole, považovat za populistická, či nikoliv. Tato kapitola si klade za cíl zkoumat výskyt populistických znaků tak, jak byly vymezeny v teoretické kapitole, u vybraných hnutí v následujících pramenech: politické debaty, dále předvolební programy, ale také billboardy (letáky) a rovněž propagační videa (předvolební spoty). Každé z hnutí bude nejprve zkoumáno zvlášť, následně autor práce zjištěné výsledky porovná.

3.1. ANO 2011

Znak vymezení entity lidu na straně jedné proti elitám na straně druhé používal A. Babiš jako zastávce (mluvčí) lidu (a jejich potenciální lídr) v předvolebních debatách v různých variantách. V tomto případě se zastával chudých občanů, proti nimž staví tehdejší vliv politické strany ODS: „*Vy (ODS) jste vlastně ovládali celý stát. Tady byla přeci justiční mafie. Paní Veseckou řídil Topolánek... Dnes je v naší zemi milion lidí na pokraji chudoby, 200 000 domácností bere podporu... To je Váš výsledek vládnutí opoziční smlouvy s ČSSD, vy jste totiž jedna parta všichni*“ (Andrej Babiš cit. dle iDNES.cz 2013a). V politických debatách A. Babiš také obhajoval zájmy důchodců opět v kontrastu proti stranám, které se dříve podílely na politické moci: „*... nedělat si z těch chudáků důchodců srandu, že jim tady pravice navýšila důchody o 45 korun. Kdyby jim navýšili o 500 korun, tak je to 13 miliard. To je asi tolik, co tady v Praze nakradli kmotři za vlády ODS*“ (Andrej Babiš cit. dle iDNES.cz 2013a).⁵⁷

V propagačních materiálech ANO 2011 vsadilo na vyzkoušenou taktiku angažovanosti veřejně známých osobností (v tomto případě bývalý slavný hokejista Jiří Holeček). Obrázek s textem: „*Babiše jsem poznal, když jako číšník roznášel pivo a párky*“ pak naznačuje sounáležitost s obyčejnými lidmi a současně dává voličům najevo, že i A. Babiš byl kdysi *jeden z nás*, respektive obyčejný člověk (viz Příloha č. 1 – Obrázek č. 1). Z výše uvedeného plyne, že ANO 2011 v předvolebním čase vystupovalo jako

⁵⁷ Podobně jako ve vztahu k ODS se A. Babiš ohradil ve stejné debatě i proti druhému pólu stranického spektra, tentokrát proti lídrovi levicové ČSSD, B. Sobotkovi: „*Pane Sobotka, prosím Vás, co povídáte s ČSSD, s ODS tady 23 let stejné kecy. Tak jste to měli udělat, byl jste ministr financí, tak jste měli vybrat ty peníze, aby důchodci měli peníze.*“ (Andrej Babiš cit dle iDNES.cz 2013a).

zastánce lidí, ať už jimi byli chudí občané nebo důchodci, kteří byli stavěni do role obyčejných občanů ve vztahu k politickým elitám.

Z pohledu populistických znaků bylo patrné, že v celé řadě vyjádření v předvolební kampani se ANO 2011 věnovalo vymezování se vůči politickým elitám a jejich kritice, respektive antagonistickému vztahu mezi lidem a elitami. A. Babiš se v politické debatě v Českém rozhlasu několikrát vymezil vůči politickému aparátu na téma korupčního prostředí: „... *pokud by ODS neporodila Dalíky, Rittigy, Janoušky a Hrdličky, to je organizovaný zločin, který systematicky rozkrádá tuto zemi... a já bych nikdy nešel do politiky, pokud by tato země nešla správným směrem... A ten impulz byl bagatelizování korupce panem Klausem... Náš pravičák, pan Klaus, nám zavedl socialistický bankovní systém a dovedl české banky do bankrotu a levičák Zeman je zprivatizoval a naše slavná pravice nám navýšila DPH z 10 na 15 %*“ (Andrej Babiš cit. dle Český rozhlas 2013a).⁵⁸ A. Babiš v různých politických debatách neustále vystupoval proti minulým vládám a politickému aparátu. Obecně všechny odsuzoval za to, co tu za ta uplynulá léta způsobily. Na druhou stranu se jednalo vesměs o neustále se opakující argumentaci, která svým sdělením měla totožný význam, pouze se obměňoval kontext, v jakém byla tato slova použita.⁵⁹

Podobné vymezování vůči politickým elitám lze nalézt i v programech hnutí ANO 2011. „*Naše země nebyvala zadlužená, naopak, jiní dlužili nám. Nebyla systematicky rozkrádána bezejmennými kmotrovskými uskupeními a těmi, jejichž jména nikdo ani nezná a kteří se kryjí tvářemi neschopných politiků... Dnes nás v politice zastupují vesměs bezejmenné figury, osoby nastrčené stranickými sekretariáty, politici, kteří o každodenním praktickém životě většiny národa nevědí vůbec nic... Z politiky a politiků se stala v očích veřejnosti nedůvěryhodná převodní páka pro prosazování různých účelových zájmů, nikoli zájmů občanů. Vytvořila se atmosféra všeobecného přesvědčení, že dnešní politický svět dává příležitost jen bohatým a vyvoleným*“ (ANO 2011 2013b). Stejně tak bylo v programech hnutí ANO 2011 patrné, že se vymezovalo vůči politikům, kteří, jak ukázala teorie populismu, jednají pouze ve svůj prospěch: „*Mnohým politikům jsou občané zcela ukradení. Uzavřeli se do svého vlastního světa intrik, hašteření, hádek, kauz, trestních oznámení. Význam slova politika byl zúžen na technologii moci uvnitř*

⁵⁸ Téma korupce zmínil A. Babiš i v politické debatě na iDNES.cz: „... *hnutí ANO 2011 je jediná nová politická síla, která může získat tolik hlasů, aby rozbila tenhle korupční systém, kterým nám vládne 23 let... nezapomeneme na vás, budeme pro vás pracovat, nebudeme lhát, nebudeme krást...*“ (Andrej Babiš cit. dle iDNES.cz 2013a).

⁵⁹ Na otázku diváka ohledně stranické disciplíny A. Babiš odpověděl: „... *vím, že levicové strany, hlavně, poukazují na to, že jsme nějaká strana, která se rozpadne, ale já se určitě budu chovat jiným způsobem a pokud někdo něco ukradne, tak ho nebudu krýt, jak Nečas kryl Drobila, nebo jak Kalousek volal policajtovi, aby nevyšetřoval Parkanovou*“ (Andrej Babiš cit. dle iDNES.cz 2013a).

parlamentu, uvnitř politických stran, bez vazby na vnější svět. Politici nerozhodují tak, aby se všichni lidé měli lépe, rozhodují se podle vlastních mocenských choutek, rozhodují podle zájmů vlivových skupin, které je dotlačily do funkcí a na přední místa kandidátních listin. Část politiků je pak těmito skupinami vydíraná či vydíratelná. Byli to právě politici, kdo rozdělil tuto zemi na vyvolené, kteří mohou cokoliv, a na ty ostatní, kteří musejí držet krok a jednou za čtyři roky u volebních urn vybírat „to menší zlo““ (ANO 2011 2013b).

Vymezování se proti politickým elitám a jejich kritika, to byla taktika, kterou ANO 2011 zvolilo i v dalších propagačních materiálech. Nechybí v nich vymezení se proti bývalému vládnímu kabinetu P. Nečase (viz Příloha č. 1 – Obrázek č. 2), dále se ANO 2011 zaměřilo na zdůraznění problematiky korupce, v tomto případě přímo útočilo na české politiky, kteří byli podle hnutí zkorumpovaní (viz Příloha č. 1 – Obrázek č. 3). Toto téma se ukázalo jako nosné už při vzniku hnutí a bylo vidět, že lidé kolem A. Babiše jej účelně spojili s vymezením se proti politikům.

Další jednoznačnou zprávou lidem byla i kampaň hnutí ANO 2011 se zaměřením proti tzv. politickým trafikám, které byly s minulými politiky spojeny. Ať už v kontextu korupce nebo jako různé protislužby za odvedenou práci. ANO 2011 v kampani vystavělo po republice ony trafiky z palet (viz Příloha č. 1 – Obrázek č. 4) a polepilo je nápisem „Zrušte trafiky, volte profíky!“ To byl jasný signál lidem a voličům, že ANO 2011 dává od takových praktik ruce pryč a že se staví zásadně proti takovému chování bývalého politického aparátu.

Dále bylo možné vysledovat, že hnutí A. Babiše se v řadě svých postojů vymezovalo proti pravicovým stranám – nejednalo se pouze o ODS, ale také například TOP 09 (viz Příloha č. 1 – Obrázek č. 5). Toto počínání s největší pravděpodobností nebylo náhodné, ale spíše cílené. A. Babiš se totiž vyjádřil, že před vznikem svého hnutí byl voličem ODS (Andrej Babiš cit. dle Český rozhlas 2013a) a zdálo by se vcelku přirozené, že v kampaních cílil mimo jiné právě na voliče ODS, respektive obecněji řečeno na pravicové voliče. Když se k tomu navíc přidaly aféry kolem odstupující vlády, vytrvalé vystupování ANO 2011 zejména proti ODS a v neposlední řadě i fakt, že ODS před předčasnými volbami nedokázala najít taková témata kampaně, která by měla jasné směřování a oslovila dostatečně voliče (Havlík 2014: 46), tak se zdá, že taktika odlákání voličů od ODS a přilákání jich k ANO 2011 se A. Babišovi, i s notným přispěním ODS samotné, povedla.

ANO 2011 na svých billboardech používalo střídavý, přímý a výstižný jazyk, což je další charakteristika populistů. Jednoznačná vyjádření směrem k voličům, žádné složitosti. Vymezování se proti politickým elitám v další části kampaně dostalo nový

rozměr. K oněm paletovým trafikám se tentokrát přidaly stohy slámy, které byly složeny do tvaru osoby (viz Příloha č. 1 – Obrázek č. 6) a polepeny nápisem „Ať už nám nevládnou balíci!“ Další jasný signál vyslaný směrem k bývalým vládám, které byly podle názoru ANO 2011 neschopné a špatné. V podobném duchu se nesl i další billboard ANO 2011 namířený proti politickým elitám. A. Babiš v něm shlíží na Českou republiku oděn do čistě bílé košile na bílém pozadí a dodává: „Jsme schopný národ. Jen nás řídí nemehla.“ Text billboardu vypovídá o nás, lidech schopných, kteří jsou ale reprezentováni nekompetentními lidmi, politickými elitami. Na dalším billboardu (viz Příloha č. 1 – Obrázek č. 8) ANO 2011 použilo ještě jednodušší sdělení směrem k občanům a potenciálním voličům, které všechny negativní postoje k elitám shrnovalo v jednoduché konstatování a vymezení se proti politickému aparátu: „Nejsme jako politici. Makáme.“

Podobné tendence lze vysledovat i v předvolebním klipu hnutí před volbami do Evropského parlamentu: „*No, díky bohu naše koaliční vláda má na Evropu stejný názor, na rozdíl od té předešlé*“ (ANO 2011 2014b). V podobně laděném duchu se neslo i další promoční video hnutí ANO 2011 před volbami do Evropského parlamentu: „... *V uplynulých letech nás zastupovali poslanci, kteří se neprosadili. Někteří se o práci nezajímali, jiní nebyli odborně nebo jazykově vybaveni. K čemu to vede? Vinou neschopných a otahaných partajních dinosaurů zastupujících Českou republiku jsme neměli šanci děnit v Evropském parlamentu ovlivnit a ochránit zájmy našich občanů...*“ (ANO 2011 2014a). Ze spotu plyne vymezení se proti minulým politickým zástupcům a stejně tak je více než zřejmá inspirace ANO 2011 v používání výrazu *dinosauri*, který na české politické scéně použil už jiný populistický subjekt, a sice Věci veřejné. Dalším volebním spotem ANO 2011 bylo souhrnné video hnutí pro volby do zastupitelstev obcí a do Senátu ČR, ve kterém se A. Babiš vymezuje proti politickým stranám a mimo jiné říká: „... *my jsme jedni z vás...*“ (ANO 2011 2014c), což je typický slogan populistů.

A. Babiš v jedné z politických debat použil slova, která se dají interpretovat jako populistický znak obhajoba lidu jako suveréna. Předseda hnutí navíc dokázal vše flexibilně sloučit při komentování svého sloganu „řídít stát jako firmu“. A. Babiš na toto téma dodal: „*Ten náš stát má taky akcionáře, to jsou tady naši voliči a v podstatě ty politici by měli být jejich zaměstnanci*“ (Andrej Babiš cit. dle iDNES.cz 2013a). Na téma svého sloganu se dále předseda hnutí vyjádřil: „... *tudíž řídit stát jako firmu znamená řídit tenhle stát v prospěch státu, v prospěch občanů, ne v prospěch politiků... tenhle stát patří lidem, ne politikům, kteří si ho zprivatizovali. Oni si zprivatizovali všechno. I náměstí, i hokejové stadiony, všechno patří jim. ČSSD, ODS, TOP 09, všichni, to jsou ty*

strany, i Zelení, i KDU (myšleno KDU-ČSL – poznámka autora) tam byly, všichni“ (Andrej Babiš cit. dle Česká televize 2013b). Zde je patrný znak obhajoba lidu jako suveréna ve slovech: „... *tenhle stát patří lidem...*“ opět v kombinaci s kritikou politických elit.

Dalším vybraným znakem je charismatický lídr. Politické strany si v běžném politickém procesu volí své předsedy. Existuje tudíž předpoklad, že si daný subjekt do čela zvolí takového člověka, který alespoň v některém ohledu vyniká nad ostatními. Jestliže tato premisa platí obecně u politických stran, tak v případě populistických subjektů to platí dvojnásob. Pro další postup je nutné uvést, co znamená mít v čele strany charismatického lídra. Sociolog Max Weber definuje charisma jako: „... *určitou kvalitu individuální osobnosti, díky které je považována za mimořádnou a nazvána jako obdařená nadpřirozenými, nadlidskými nebo alespoň zvláště mimořádnými schopnostmi nebo vlastnostmi. Jsou to takové, které nejsou přístupné pro obyčejného člověka, ale jsou považovány za původem božské nebo jako vzorové, a na základě nich je dotčená osoba považována za „lídra“*“ (Weber 1978: 241).

V případě A. Babiše, předsedy hnutí ANO 2011, se může zdát onou „mimořádnou schopností“ jeho aktivita v podnikání. Bez ohledu na to, jakým podnikatelským oborem se zabývá a jak spletitá byla jeho cesta na vrchol, do České republiky v době politické krize přichází člověk, který nejen na území českého státu zaznamenal výrazné podnikatelské úspěchy. Člověk, jenž pochází ze Slovenska a zároveň osoba, která alespoň na první pohled pro českou veřejnost neměla s účastí na dosavadní politické participaci nic společného. V očích voličů člověk, který je úspěšným podnikatelem, navíc přichází zdánlivě zvenčí a nemusel by být spojený s korupčními aférami. Svůj podnikatelský um A. Babiš strategicky propojil i do jednoho z volebních sloganů ANO 2011 – „řídít stát jako firmu“. Ve voličích mohla tato fráze vyvolat pocit, že když A. Babiš uspěl jako podnikatel, totéž může učinit i se státem.

Hnutí ANO 2011 na obrazu svého lídra stavělo od začátku. A. Babiš, ať už na propagačních materiálech sám, nebo s jinými stranickými kandidáty, oblékl bílou košili, která v kombinaci s bílým pozadím značila čistotu, nespojitost s korupčními aférami (viz Příloha č. 1 – Obrázek č. 9) – takové vyobrazení A. Babiše ale bylo viditelné v podstatě na většině propagačních materiálů, ve kterých figuroval. Stejně tak ANO 2011 kladlo viditelný důraz na obraz svého lídra v různých volbách a zdálo se, že ANO 2011 příliš nerozlišovalo, o jaké volby šlo. Ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2013 vystupoval A. Babiš po boku kandidáta Martina Stropnického (viz Příloha č. 1 – Obrázek č. 9), stejnou taktiku hnutí zvolilo i při volbách do Evropského parlamentu, kde P. Telička

vystupuje rovněž po boku předsedy hnutí (viz Příloha č. 1 – Obrázek č. 10). Stejný postup ANO 2011 zvolilo i v případě senátních voleb (viz Příloha č. 1 – Obrázek č. 11), respektive tehdy, když ANO 2011 navrhovalo na post primátora města Prahy kandidátku Adrianu Krnáčovou (viz Příloha č. 1 – Obrázek č. 12). Na tomto místě stojí za pozornost chování hnutí zvláště ve volbách do Senátu Parlamentu ČR, konkrétněji před druhým kolem. Ve volbách, které jsou silně personalizované, hnutí praktikovalo stále stejnou strategii a před druhým kolem senátních voleb na materiálu vyobrazilo kromě kandidátky Jany Duškové (viz Příloha č. 1 – Obrázek č. 11) znovu i předsedu hnutí A. Babiše, čímž bylo voličům podvědomě podsouváno, aby nepřímo volili A. Babiše, tedy jeho hnutí skrz kandidátku Janu Duškovou.

Charismaticnost lídra a potvrzení správné taktiky hnutí ANO 2011 postupně ukazovaly i průzkumy popularity A. Babiše. V předvolebním žebříčku popularity na přelomu srpna a září, tedy před předčasnými volbami v roce 2013, se A. Babiš umístil na 5. místě. V dalších vydáních různých žebříčků své umístění postupně vylepšoval, až se dostal na první místo, na kterém setrval až do konce sledovaného období, což potvrdily postupně vydávané zprávy dvou výzkumných pracovišť (Centrum pro výzkum veřejného mínění 2013, 2014a, 2014b, 2014c, 2014d, 2014e, 2015a, 2015b, 2015c, respektive STEM 2013, 2014a, 2014b, 2014c, 2015a, 2015b, 2015c). Výsledky obou výzkumů tak potvrdily, že u občanů byl ve sledovaném období A. Babiš populární, tudíž v tomto ohledu tedy lze konstatovat, že A. Babiš může být chápán jako charismatický lídr.

Příkladem zjednodušování složitých politických otázek může být například kapitola s názvem *Doprava* v resortním programu hnutí, kde je uvedeno: „*Doprava je jedním z klíčových odvětví ekonomiky našeho státu a má značný vliv a význam pro hospodářskou stabilitu země. V naší republice se dopravě nedostává patřičné pozornosti a na výsledku ve všech oblastech dopravy je to velmi znát. Pro zlepšení této situace máme řešení a jsme schopni změnit chaos a politikaření na pořádek a odbornou intenzivní práci ve prospěch všech občanů ČR*“ (ANO 2011 2013c). Jen stěží si lze představit takové řešení tématu dopravy, které by vyhovovalo skutečně všem deseti milionům občanů v zemi. Podobně v oblasti zdravotnictví ANO 2011 uvedlo, že „*...zajistíme účinnou a špičkovou péči všem obyvatelům...*“ (ANO 2011 2013d). Také tady nelze předpokládat, že účinná zdravotní péče se dostane veškerým občanům ČR, v případě té špičkové se okruh případných pacientů ještě více zužuje.

Důraz na prvky přímé demokracie je znakem populismu, který však ANO 2011 příliš konkrétně v politických programech nereflektovalo. V souvislosti s prvky přímé demokracie souvisí i postoj populistů ke změně systému. Taková změna však, jak bylo

uvedeno v teoretické kapitole, nemá vést k vystupování proti režimu jako takovému, ale proti politickým elitám. V předvolebních brožurách hnutí ANO 2011 byla k nalezení pouze minimální zmínka o postoji k prvkům přímé demokracie. V jednom ze zvolených pramenů bylo možné nalézt pouze konstatování „... říkáme ANO otevřenému státu s prvky přímé demokracie“ (ANO 2011 2013b), ale nikde nebylo dále specifikováno, o jaké prvky přímé demokracie by se mělo jednat. Konstatování, že populisté nechtějí změnu režimu jako takového, lze doložit tvrzením A. Babiše v jedné z debat, kdy nezpochybňoval legitimitu režimu České republiky, ale přikláněl se ke změně volebního systému: „... my budeme usilovat o většinový systém. Nejlepší systém je, když jeden vládne a ostatní ho kontrolují, a bere za to zodpovědnost“ (Andrej Babiš cit. dle Česká televize 2013c).

3.2. Úsvit přímé demokracie

T. Okamura se často ve své rétorice řadil mezi obyčejné občany, kteří bojují proti státnímu aparátu a korupci. Zdůraznění lidu a elity jako homogenní entity bylo v tomto případě následující: obyčejní lidé proti politikům a přebujelé systémové korupci. Například T. Okamura čelil otázce z publika na téma kultivace politiky v souvislosti se sloganem Úsvitu „Konec bordelu a korupce!“, načež předseda hnutí odpověděl: „... v mém senátním obvodu mají platy 9 až 12 tisíc hrubého, důchody jsou kolem 8 až 9 tisíc. Máme tady milion lidí na hranici chudoby, máme tady přes půl milionu nezaměstnaných... Tak jak mluví obyčejní lidé, a já se mezi nimi pohybuju, každý den se pohybuju mezi normálními lidmi, ne tady v nějakých kavárnách v centru Prahy, tak ano, říkají, a já si to myslím, že je tady bohužel bordel a je tady korupce. To slovo je hodně tvrdé, uznávám, ale to slovo, bohužel, ve spojitosti s politikou už tak zlidovělo, že jsem nakonec odsouhlasil tento slogan... ten slogan je tvrdší, ale ty životy jsou tak špatné, protože ta země je rozkradená, že skutečně normální lidé, se kterými já jsem každodenně v kontaktu, je tady bohužel bordel a korupce a Úsvit přímé demokracie to chce zásadně změnit“ (Tomio Okamura cit. dle iDNES.cz 2013a). Z této výpovědi je vidět, že se T. Okamura zastává obyčejných lidí, argumentuje tím, že se mezi nimi pohybuje každý den a že jejich situace je úplně odlišná od té, ve které žijí politici, kteří vysedají v pražských kavárnách. Dokonce lze spatřit, že T. Okamura pokládá rovnítko mezi pojmy obyčejní lidé a normální lidé.

Předseda hnutí Úsvit vystupoval jako zastávce obyčejných lidí i tímto tvrzením: „... Úsvit přímé demokracie prosazuje solidární politiku, prosazuje politiku pro obyčejné

lidi... podíváme se na to, zdali je to v souladu s tím, aby byl (návrh státního rozpočtu) sociální, aby byl pro normální lidi, a to je pro nás, řekl bych, absolutní prioritou i z hlediska zdravotnictví, aby bylo sociálně citlivé, i z hlediska školství, aby bylo školství dostupné pro co nejširší skupinu obyvatel, ne jenom pro ty bohaté a nejbohatší...“ (Tomio Okamura cit. dle Česká televize 2013c).

U Úsvitu navíc z předvolebních kampaní ve sledovaném období vyplynulo, že kromě elit, proti kterým se vymezoval, hnutí kolem T. Okamury vystupovalo i proti jiné části společnosti. Terčem kritiky se z pohledu Úsvitu stali zejména sociálně nepřizpůsobiví a imigranti. K první skupině zaujal Úsvit následující stanovisko: *„Je pro nás nepřijatelné dál tolerovat systém, kde vzniká vrstva lidí, kteří již nemají zájem pracovat, neznají slova jako povinnost a odpovědnost a terorizují své okolí kriminalitou. Na druhé straně tento systém šikanuje a ponižuje řádné občany, kteří se ocitli v nouzi“* (Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury 2013a).

Úsvit zaujal podobná záporná stanoviska i k imigrantům: *„Chceme přísné podmínky imigrační politiky České republiky. Nechceme zde nepřizpůsobivé imigranty nebo příchod náboženských fanatiků“* (Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury 2013a). Téma imigrantů a nepřizpůsobivých bylo pro Úsvit předmětem řady propagačních materiálů. Hnutí Úsvit ho akcentovalo například obrázkem (viz Příloha č. 2 – Obrázek č. 1) s textem *„Podpora rodinám, ne nepřizpůsobivým. Práci našim, ne imigrantům“*, kde bílé ovečky, symbolizující občany České republiky, vyhánějí černou ovečku, která je zosobněním oné nechtěné skupiny (imigranti, nepřizpůsobiví). V podobném duchu se pak nesl i obrázek, na kterém je vyobrazena loď (viz Příloha č. 2 – Obrázek č. 2), jejíž paluba je přeplněna imigranty, to vše okomentováno textem *„Chcete zpřísnění imigrační politiky EU? Volte Úsvit. Jsme proti přílivu ilegálních imigrantů a náboženských fanatiků.“* V dalším materiálu (viz Příloha č. 2 – Obrázek č. 3) hnutí Úsvit *„nezapomnělo“* ani na nepřizpůsobivé, kde je v kontrastu vyobrazena ideální, úplná, rodina proti sídlišti, které je zaplněno odpadky a vyobrazeno společně s panelovými domy v dezolátním stavu.⁶⁰

⁶⁰ Ve volebním spotu pro volby do Evropského parlamentu Úsvit také zvolil taktiku vystupování proti imigrantům: v citovaném videu jsou použity názvy článků: *„Imigranti proudí do Evropy ze všech směrů, vede východ Středomoří“*, *„Arabský muslim vyzýval v Brně k nenávisti“*, *„VIDEO: Jak z válečného filmu. Afričané vzali hranice Evropy útokem“*, *„Imigranti a Izrael. Vnitro označilo hrozby terorismu v Česku“*, celé video je pak navíc doprovázeno vážnou, až zstrašující hudbou, která má voličům vyslat jasný signál. Kandidátka za Úsvit do Evropského parlamentu Kateřina Radostová pak dodává: *„Evropská unie se snaží potichu prosadit takzvané evropské kvóty, díky nimž by mělo dojít k přesunu velkého množství nepřizpůsobivých imigrantů z jižanských států Unie. Právě k nám. Já říkám NE nepřizpůsobivým imigrantům a náboženským fanatikům, kteří parazitují na našem sociálním systému a berou nám, Čechům, práci“* (Úsvit přímé demokracie 2014a).

Nejpatrnější populistický znak u Úsvitu byl, podobně jako u ANO 2011, antagonistický vztah lidu a elit: „... v České republice je na rozdíl od Japonska zvykem držet se v politice jako klíště, přestože nechám tu republiku rozkrást. Je tady zvykem nemít jedinou hmotnou, osobní a trestní odpovědnost za to, když předražuji zakázky... Já když tady vidím, jak se tady politické strany hádají a napadají, tak je rozdíl mezi Úsvitem přímé demokracie a ostatními. My chceme být státotvorní... My nebudeme politikařit“ (Tomio Okamura cit. dle iDNES.cz 2013a).⁶¹ V následujícím výroku předseda Úsvitu použil pro vymezení se vůči politické elitě přímý a jasný jazyk: „Tady z nás ty vlády dělají neustále zkušební králíky“ (Tomio Okamura cit. dle Česká televize 2013b). V dalším svém projevu T. Okamura konkrétně pojmenovával, kdo může za situaci, která v České republice podle něj panuje: „... protože všechny strany, jak ČSSD, ODS i další, i KDU-ČSL, TOP 09, ty už se vystřídalaly u těch vlád, už tu byly léta, a vlastně výsledek je totální destrukce a zadlužení naší země“ (Tomio Okamura cit. dle Český rozhlas 2013b).

Podobně jako hnutí ANO 2011 i Úsvit ústy T. Okamury dal veřejně najevo, že jemu nejde o politické funkce a vlastní prospěch: „... to, kolik budeme mít různých trafik, různých funkcí a různých příplatkových funkcí, to vůbec není pro nás důležité... ta základní pozice, prohlasovat program, prosadit program, který máme ve volebním programu, a funkce, ty jsou až na druhém místě“ (Tomio Okamura cit. dle Česká televize 2013c).⁶²

Také v propagačních materiálech Úsvit neopomenul zmínit antagonistický vztah. Jedním z nejznámějších hesel Úsvitu před volbami do Poslanecké sněmovny v roce 2013

⁶¹ Dalším příkladem zdůraznění antagonistického vztahu (včetně kritiky nastavení systému) mohou být následující výroky T. Okamury: „Ústředním tématem je to, co tady vyvrcholilo za těch uplynulých 20 let, to znamená nefunkční poměrný volební systém, který dvacet let prochází, provází ty vratký koalice, korupce, neodpovědnost těch odpovědných. Pořád se politici skrývají za někoho... A to je přeci ten problém, že pořád ty vratký koalice, sto jedna, devadesát devět, přeběhlci, úplatky, korupce, to že je tady sloučená moc zákonodárná a výkonná...“ (Tomio Okamura cit. dle Česká televize 2013b). A stejně tak i v tomto výroku: „Úsvit přímé demokracie v žádném případě nevstoupí do vlády. My odmítáme sedět vedle politiků, kteří tady 20 let způsobili ten marasmus. Budeme prosazovat program tak, abysme měli tolik hlasů, aby na nás vláda stála, a bez vstupu do vlády budeme podmiňovat právě prosazením obecného referenda bez výjimek...“ (Tomio Okamura cit. dle Česká televize 2013b). Ukázkou další kritiky předchozích vlád i přímého jazyku je následující Okamurovo vyjádření: „... tyto vlády tady vlastně za těch dvacet let předvedly, že ze země, která měla přebytečný rozpočet, měla fabriky i suroviny, udělaly zemi, která je rozkradená a je zadlužená až po uši“ (Tomio Okamura cit. dle Český rozhlas 2013b).

⁶² V politickém programu hnutí Úsvit lze nalézt tyto varianty vymezení se proti elitám a antagonistického vztahu: „Musíme ukončit destrukci základních funkcí státu a rozkrádání daní jeho občany. Považujeme za nutné ukončit demo-demokracii, ve které vládnou kmotrovské stranické mafie. Falešné hry politických stran na levici a pravici přivedly naši republiku do bludného kruhu ekonomické krize, hlubokých dluhů a vysokých daní... Nechceme tunelování školství, životního prostředí, zdravotnictví, bezpečnosti země a sociálních služeb drahými a nefunkčními projekty. Veřejný sektor musí sloužit občanům a ne k obohacování kmotrovských stranických mafii. Za korupci a rozkrádání veřejných prostředků musí následovat trest. Viníci musí být odhaleni, souzeni a přísně trestáni... V případě, že nebude doloženo legální nabytí majetku, bude zdaněn 100% daní. Co zloději ukradli, musí vrátit! ...Daně občanů nemohou sloužit na nehospodárné a nepotřebné projekty politických kmotrů vlád a stranických sekretariátů...“ (Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury 2013a).

bylo „Konec bordelu a korupce!“ Tímto spojením Úsvit zhodnotil dosavadní stav v České republice, za nějž byl odpovědný hlavně politický aparát. Na billboardu (viz Příloha č. 2 – Obrázek č. 4) k němu hnutí přidalo ještě větu o politicích, aby bylo zřejmé, kdo za způsobený stav může: „Chceme trestní odpovědnost a odvolatelnost politiků.“ Na sociální síti Úsvit zveřejnil obrázek, na kterém byl vyobrazen *čistič s obsahem přímé demokracie* – tento příspěvek byl určen *k vyčištění politické špíny a korupčních fleků* (viz Příloha č. 2 – Obrázek č. 5). V přeneseném významu zde hnutí samo sebe zobrazilo jako očistu, jež pomocí prvků přímé demokracie zastaví nekalé praktiky dosavadní politických představitelů. V jiném obrázku pak Úsvit nabádá voliče, aby nevolili levici, nebo pravici, *ale aby šli přímo* (i směrem k přímé demokracii). V tom samém obrázku také hnutí lidem doporučuje, aby nevolili strany a jejich kmotry (viz Příloha č. 2 – Obrázek č. 6). Dalším výrazovým prostředkem, který symbolizoval, jak je cesta k demokracii (zde myšleno s největší pravděpodobností přímě) složitá a trnitá, byl obrázek zachycující etablované politické strany ODS, TOP 09 a ČSSD jako balvany (viz Příloha č. 2 – Obrázek č. 7), které musí člověk v cestě za demokracií odstranit, aby dosáhl svého cíle.

Hnutí kolem T. Okamury při vymezování se proti politickým elitám nezapomnělo, podobně jako ANO 2011, zmínit různé funkce a trafiky, kterými minulé vlády prosluly (viz Příloha č. 2 – Obrázek č. 8). Obrázek pak konkrétně voličům sděluje: „Nevolte vysloužilé politiky. Volte své zástupce! Volte Úsvit. Na kandidátce Úsvitu nejsou žádné straničtí politici ani trafikanti.“⁶³

Obhajoba lidu jako suveréna se u Úsvitu objevovala v různých podobách. Nejprve tvrzení, že hlas občanů má být tím nejvyšším: „... *umožníme fungování jakékoliv koaliční vlády, která nám slíbí, že společně pomůže prohlasovat obecný zákon o referendu bez výjimek, aby hlas občanů se stal v České republice u zásadních otázek tím nejvyšším, a politici si tady nemohli dělat, co chtějí, co se jim zrovna zamane...*“ (Tomio Okamura cit. dle iDNES.cz 2013a). V této citaci lze nalézt spojení dvou znaků populismu – jednak obvinění, že elity jednájí ve svůj prospěch, ale i prvek obhajoba lidu jako suveréna, aby lidé mohli sami rozhodovat. Dalším příkladem znaku obhajoba lidu jako suveréna mohou být následující tvrzení T. Okamury: „... *lidé sami přeci vyhodnotí, zdali jim ten politik už nevyhovuje, či nikoliv... rozdíl mezi ostatními stranami a hnutím přímé demokracie je*

⁶³ Oficiální videoklip Úsvitu pro volby do Evropského parlamentu také nabídl vystupování proti politické elitě. Hraje v něm postava, která představuje tradičního politika, jemuž dal Úsvit příznačné jméno Kecal Slibotechnovič, který říká: „*My vyřešíme církevní restituce... Někdy jindy.*“ Následuje řeč K. Radostové: „*Neplní váš politik volební sliby? Dejte mu červenou!*“ T. Okamura pak dodává: „*Chceme odvolatelnost politiků, práci našim občanům, ne imigrantům.*“ K. Radostová poté říká: „*Podpora českým rodinám, ne nepřizpůsobivým.*“ Kecal Slibotechnovič reaguje: „*Povídáčky!*“ T. Okamura celé video uzavírá tvrzením: „*Donutíme je, aby přestali vysávat náš stát*“ (Úsvit přímé demokracie 2014b).

v tom, že my si myslíme, že tato země patří občanům, lidem, že oni mají mít nejvyšší slovo. To znamená, když ten politik ztratí důvěru lidí, je třeba ve vězení, jako je tomu běžné u dosavadních vlád, anebo je opilý pořád anebo prostě lže nebo krade, tak by takového politika měl možnost mít občan odvolat...“ (Tomio Okamura cit. dle Česká televize 2013b).⁶⁴ V programech Úsvitu bylo možné nalézt také následující tvrzení: *„Budeme prosazovat uzákonění referenda jako nejvyššího projevu vůle občanů“* (Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury 2013a). V předvolebním spotu pak Úsvit uvedl následující tvrzení: *„Přímá demokracie znamená, že poslední slovo mají vždy občané, nikoliv politici, jako je tomu nyní“* (Novinky.cz 2013a).

Dále byl u Úsvitu analyzován prvek charismatický lídr. T. Okamura mohl v očích české veřejnosti představovat symbol „nové krve“ v politice zejména z toho důvodu, že šlo o člověka, který se narodil v Japonsku a který nebyl spojován s různými politickými aférami v českém prostředí. Mohlo by se dokonce zdát, že svým vystupováním v politických debatách T. Okamura připomínal neústupného bojovníka za přímou demokracii a za očistu politiky. Zarputilost a bojovnost ještě podtrhával slogan „Odvážně ke změně“.

Zajímavostí také, že Úsvit měl jistou dobu v názvu jméno svého zakladatele, což byl jednoznačně záměr hnutí, aby si voliči spojili jméno T. Okamury právě s prvky přímé demokracie. Po určité době však hnutí jméno svého předsedy z názvu subjektu odstranilo, to vše s odůvodněním, že si již lidé pravděpodobně dokážou po takové době, kdy v názvu hnutí figurovalo jméno T. Okamury, předsedu s prvky přímé demokracie spojit (Novinky.cz 2014c).

T. Okamura také oblékl ve svých billboardových kampaních bílou košili s rozepnutým límečkem, která měla symbolizovat čistotu a otevřenost. Na rozdíl od A. Babiše předseda Úsvitu oblékl na bílou košili i sako. K tomu T. Okamura přidal i sundané boty, které symbolizovaly prostost a sounáležitost s obyčejnými lidmi (viz Příloha č. 2 – Obrázek č. 9). Hnutí také vsadilo na tvář a kouzlo svého lídra, protože ho vyobrazovalo společně ještě s dalšími kandidáty do různých voleb (viz Příloha č. 2 – Obrázek č. 10 a Obrázek č. 11). Podobně jako ANO 2011, totiž i Úsvit do senátních voleb nasadil v propagačních materiálech kromě kandidátů i svého předsedu T. Okamuru. V tomto případě doktor Pavel Talaš, kandidát v doplňujících volbách do Senátu Parlamentu ČR,

⁶⁴ Dalším příkladem znaku obhajoba lidu jako suveréna může být tvrzení, ve kterém současně T. Okamura zkritizoval politické prostředí: *„... protože v tom okamžiku by v těch zásadních věcech získali skutečně poslední slovo občané, nikoliv vybraní politici nebo stranická oligarchie nebo dokonce politicko-ekonomická mafie, jako jsme tady toho byli často svědkem. To znamená, pro nás je důležité, aby poslední slovo mohli mít občané, pakliže si to zvaží, aby mohli občané rozhodnout závazně, co mají politici dělat...“* (Tomio Okamura cit. dle Česká televize 2013c).

sedí vedle T. Okamury, který je dokonce oblečen jako lékař. I v tomto případě hnutí, přestože se jednalo o personalizované volby, podsouvalo voličům, že mají volit spíše T. Okamuru právě prostřednictvím Pavla Talaše.

Přitažlivost T. Okamury v očích občanů lze podobně jako u A. Babiše doložit průzkumy veřejného mínění. I on se před volbami v roce 2013 dostal do popředí žebříčků popularit, kde se držel až do prvních měsíců roku 2015, kdy bylo možné sledovat prudký pokles popularity spojený hlavně s rozpory uvnitř Úsvitu. Následně ale jeho popularita se založením nového uskupení SPD začala opět stoupat (Centrum pro výzkum veřejného mínění 2013, 2014a, 2014b, 2014c, 2014d, 2014e, 2015a, 2015b, 2015c, respektive STEM 2013, 2014a, 2014b, 2014c, 2015a, 2015b, 2015c). Na základě uvedeného T. Okamura dokázal v očích občanů vzbudit důvěru a lze ho tedy minimálně pro účely této práce považovat za charismatického lídra.

Také Úsvit používal zjednodušená řešení složitých otázek. Jak naznačila teoretická kapitola, zjednodušená řešení populisté nabízejí například i v oblasti zdravotnictví. V tomto odvětví, podobně jako u hnutí ANO 2011, lze v materiálech Úsvitu nalézt: „*Chceme zachovat dostupnost zdravotnictví pro každého občana*“ (Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury 2013b). Je otázkou, zdali, a v jaké míře, je dnes zdravotnictví dostupné pro veřejnost. Hnutí zde hovoří o tom, že chce dostupnost zachovat i nadále, ale nijak se nevěnuje tomu, zdali tomu tak opravdu v dnešní době je. Navíc není v praxi možné zajistit stejnou péči pro všechny občany už jen z toho důvodu, že někteří pacienti musejí za péčí složitě cestovat. Započítat je však nutné i realitu, že lepší péči si nemohou dovolit všichni občané.

Podobně tvrzení z oblasti ekonomické sféry, že „*Ekonomika nesmí stát na levné pracovní síle, ale na inovativní chytré ekonomice. Je třeba zastavit propad v žebříčcích mezinárodní konkurenceschopnosti,*“ působí poněkud povrchně (Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury 2013b). Inovativní ekonomiku by podle Úsvitu měli vytvářet na území ČR lidé přicházející ze zahraničí: „*Chceme lákat zahraniční mozky do ČR, aby zde vytvářely inovativní ekonomiku*“ (Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury 2013a). Celé předchozí tvrzení působí nejen, že zjednodušeně, ale užívá i prvky přímého jazyka slovy *chceme lákat mozky*.

V oblasti vzniku nových pracovních míst lze v programu Úsvitu nalézt: „*...na opravě památek by se měli cíleně zaměstnávat lidi dlouhodobě bez práce...*“ (Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury 2013a). Je však diskutabilní, jak by se lidé, kteří například nejsou odborně způsobilí, mohli podílet na opravě památek, které potřebují speciální péči a zacházení.

Další znak, důraz na prvky přímé demokracie, je u Úsvitu jednoznačně patrný. Už název hnutí totiž napovídá, že se subjekt bude přímou demokracií zabývat. V každém ze zvolených pramenů bylo možné nějaká tvrzení o přímé demokracii nalézt. To platilo i o politických debatách: „*Jsme jediní, kteří prosazujeme zákon o referendu bez výjimek... a prosazujeme odvolatelnost politiků*“ (Tomio Okamura cit. dle iDNES.cz 2013a).⁶⁵ Zmínka o prvcích přímé demokracie nechybí ani ve volebním spotu: „*Prosazujeme zákon o referendu, aby občané mohli mít poslední slovo*“ (iDNES.cz 2013c). Stejně jako hnutí ANO 2011, tak i Úsvit požadoval změnu systému, nicméně nikoliv na nějaký nedemokratický režim, ale pouze ve smyslu takovém, jako je to uvedeno v politickém programu: „*...Za klíčové považujeme: důsledné oddělení moci zákonodárné od moci výkonné. Vláda bude jmenována přímo voleným a občany odvolatelným prezidentem bez nutnosti vyslovení důvěry Poslaneckou sněmovnou...*“ (Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury 2013b).

Provedená analýza ukázala, že u obou hnutí byly nalezeny populistické znaky vymezené v teoretické kapitole. Jak u ANO 2011, tak u Úsvitu se vyskytovaly v nejrůznějších interpretacích a formách, a co je ještě důležitější, soustavně v různých pramenech, a nikoliv pouze například v politických debatách. Prvky populismu totiž obě hnutí užívala nejen v nich, ale také ve svých programech, propagačních materiálech a také videích. Na základě tohoto zjištění je možné obě hnutí považovat za populistická.

Nyní je možné přistoupit k další části, která se bude zabývat stanovením typu populistické strany, určením kategorie populismu a také komparací obou hnutí.

3.3. Komparace obou hnutí

Prizmatem konceptu V. Havlíka a A. Pinkové ANO 2011 splňuje znak identitární populistické strany, a sice odtažitým vztahem mezi lidem a elitami a zastupováním zájmů obyčejných lidí. Pro identitární strany je charakteristická ideologická vyprázdňenost. U hnutí kolem A. Babiše sice na jedné straně lze pozorovat jisté náznaky směřování k liberalismu tím, že klade důraz na odstraňování překážek v podnikání (sféra, ze které

⁶⁵ Další tvrzení T. Okamury ohledně prvků přímé demokracie: „*... my propagujeme švýcarský model, to znamená, aby k té odvolatelnosti mohlo dojít vždy větším počtem hlasů, než byl ten politik zvolen v případě toho referenda a nejčastěji jednou za rok...*“ (Tomio Okamura cit. dle iDNES.cz 2013a). V politických programech hnutí Úsvit je problematika prvků přímé demokracie také zmíněna: „*Hnutí Úsvit prosazuje změnu českého politického systému s cílem posílit prvky přímé demokracie a osobní odpovědnosti podle koncepce Pavla Kohouta popsané v knize Úsvit... Za klíčové považujeme: zavedení přímé volby poslanců, starostů a hejtmanů, prosazení zákona o referendu, který občanům umožní vymoci žádané změny (možnost pomocí referenda prosadit, upravit či naopak zablokovat zákon), odvolatelnost všech přímo volených politiků prostřednictvím referenda...*“ (Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury 2013b).

A. Babiš do politiky přišel).⁶⁶ Stejně tak se této ideologii ANO 2011 přiblížilo tím, že na půdě Evropského parlamentu se přidalo k liberální skupině Aliance liberálů a demokratů pro Evropu. Na druhou stranu je otázkou, zdali takový krok nebyl čistě pragmatickým chováním, aby hnutí jako člen některé z frakcí těžilo z různých výhod a mělo lepší přístup k informacím. Přiblížení k této ideologii je relativně zdánlivé. Spíše je možné usuzovat, že i v tomto ohledu ANO 2011 splňuje znak identitární strany, protože z pramenů není jeho ideologické směřování jednoznačně patrné. Navíc prvky populismu, které ANO 2011 využívalo, byly zjištěny nejen v předvolebních debatách, billboardech a videích, ale také přímo v programech hnutí, a protože v každém ze zvolených pramenů byly nějaké prvky populismu nalezeny, lze se i na základě tohoto zjištění domnívat, že ANO 2011 splnilo i další znak identitární strany – zakládání své identity na analytickém jádru populismu.

Do jisté míry je také pravdou, že ANO 2011 odmítá své ukotvení na pravolevé škále,⁶⁷ neboť už při vstupu do politiky samo sebe definovalo jako hnutí proti etablovaným politickým stranám. V následující citaci se A. Babiš vymezuje proti politickým stranám, ale zejména odsuzuje dělení politického spektra na pravolevé, čímž potvrdil svou skepsi k takovému dělení: „*Není žádné vlevo a vpravo. V České republice máme zcela jiné dělení. Na jedné straně jsou současné strany a současní politici a na druhé straně jsou voliči, tedy my, kteří máme jednou za čtyři roky možnost hodit některé ze stávajících stran hlas (projekt kmotrů Hrdličky a Janouška nazvaný VV mezi běžné strany nepočítám)*.“⁶⁸ Vzhledem k tomu, že hnutí před volbami upozorňovalo na problémy s korupcí a vystupovalo proti ní, lze také předpokládat, že člověk, který ANO 2011 volil, byl takový občan, který věřil, že ANO 2011 dokáže korupci zastavit.

U hnutí Úsvit bylo také možné nalézt řadu charakteristik, jež splňovaly znak identitární populistické strany – antagonistický vztah mezi lidem a elitou. Stejně tak platilo, že i T. Okamura se zastával obyčejných lidí. Nebylo však možné jednoznačně na základě pramenů určit jednoznačnou ideologii Úsvitu. U hnutí sice byly patrné jisté ideologické tendence. Například zdůrazňováním hájení národních zájmů a prvků národní kultury (patrné z programu) by se hnutí mohlo přibližovat k nacionalismu. Na druhou

⁶⁶ Zlepšení podmínek pro podnikatele totiž bylo jednou z hlavních priorit hnutí ANO 2011 před sněmovními volbami 2013: „*Chceme lepší podmínky pro české firmy a živnostníky, kteří zde platí daně*“ (ANO 2011 2013a).

⁶⁷ V. Havlík a Petr Voda ale dodávají, že minimálně při vstupu ANO 2011 do politiky, respektive ve svých začátcích, mělo středopravicové postavení (Havlík a Voda 2014: 10). Podobným výsledkem skončil i povolební výzkum, který zadala Česká televize – z analýzy vyplynulo, že respondenti umístili jak ANO 2011, tak Úsvit přímé demokracie na pravolevé škále shodně do pozice středo-pravicového hnutí (FOCUS Marketing & Social Research 2013).

⁶⁸ Citováno z textu: <http://andrejbabis.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=369510> (6. 12. 2015).

stranu z pramenů nevyplývalo, že by tato ideologie u hnutí jednoznačně dominovala a převažovala ostatní témata. Úsvit tudíž nebyl ideologicky jasně vyhraněn. Tato charakteristika vypovídá o směřování hnutí k identitárním stranám. Vzhledem k tomu, že populistické znaky bylo možné u Úsvitu najít jak v politických debatách, programech, materiálech a videích, je možné i na základě těchto zjištění stanovit, že Úsvit stavěl svou identitu spíše na analytickém jádru populismu, než na nějaké konkrétní ideologii. Tím, že Úsvit už před volbami veřejně deklaroval, že nevstoupí do vlády, dal jasně najevo, že odmítá jakékoliv přiřazení na pravolevé škále a že samo sebe považuje za jedinou opozici. Když navíc Úsvit vstupoval do politiky, prezentoval se jako protestní hnutí, které se vymezovalo proti tradičním politickým stranám, což jen potvrdilo, že nechce být spojováno s etablovanými stranami a že odmítá se s nimi jakkoliv ztotožňovat. Tím, že Úsvit veřejně odsuzoval systémovou korupci, podobal se v tomto ohledu hnutí ANO 2011. I u Úsvitu se dá konstatovat, že volič takového hnutí vkládal do subjektu naději, že hnutí dokáže politiku od korupce očistit. Z výše uvedeného lze konstatovat, že Úsvit splňuje prvky identitární strany.

Předchozí text ukázal, že obě hnutí je možné na základě identifikování znaků populismu v nejrůznějších pramenech považovat za populistická. Obě hnutí na základě provedené analýzy patří k identitárním populistickým stranám. Nyní zbývá stanovit, k jaké kategorii nebo kategoriím populismu se jednotlivá hnutí přibližují.

Hnutí ANO 2011 splňuje některá kritéria politického a některé znaky (socio)ekonomického populismu. V případě politického populismu u hnutí A. Babiše platilo, že se ztotožňovalo se zdůrazňováním vztahu „čistí lidé“ versus „zkorumpovaná elita“. Stejně tak byl u hnutí patrný rezervovaný postoj k politice. ANO 2011 chápalo politiku jako *nutné zlo*. To lze doložit argumentací A. Babiše, který se v jedné debatě vyjádřil v tom smyslu, že by do politiky nikdy nešel, kdyby se v České republice tolik nerozkrádalo. Ve stejné debatě pak A. Babiš navíc uvedl, že politikem nikdy být nechtěl (Andrej Babiš cit. dle Český rozhlas 2013a). Je však diskutabilní, když A. Babiš hovořil o tom, že byl v podstatě nucen do politiky jít, protože se nemohl na situaci ve státě dívat, když politikem ve skutečnosti nikdy být nechtěl. Je také otázkou, zda daná tvrzení nejsou pouze účelová a alibistická.

Politici populisté také kladou důraz na národní politiky a odmítají omezování ze strany mezinárodního prostředí. To však u ANO 2011 příliš zřetelné nebylo vzhledem k jeho přívětivému postoji k Evropské unii. Dále je pro tento typ populismu typická podpora prvků přímé demokracie. Ta, jak ukázal text výše, u ANO 2011 sice uvedena byla, ale hnutí ji nikterak blíže nespecifikovalo.

Hnutí ANO 2011 mělo blízký vztah i k ekonomickým tématům, což může naznačovat směřování hnutí k (socio)ekonomickému populismu. Důvodem může být mimo jiné i to, že A. Babiš byl a je úspěšným podnikatelem a v ekonomickém prostředí se velmi dobře orientuje. Ekonomičtí populisté podle C. Muddeho podporují aktivní roli státu, která v případě ANO 2011 může být doložena tím, že hnutí A. Babiše vytrvale podporovalo prosazení zavedení systému elektronické evidence tržeb, za účelem jednak lepšího výběru daní, ale také z důvodu umožnění větší kontroly nad tokem financí.⁶⁹

Hnutí Úsvit se na základě kategorizace C. Muddeho přibližuje dvěma kategoriím – politickému a xenofobnímu populismu. V případě politického populismu lze u Úsvitu identifikovat zdůrazňování vztahu „čistí lidé“ proti „zkorumpované elitě“. Některá tvrzení Úsvitu v čele s T. Okamurou by se navíc dala interpretovat jak nejasný postoj k politice, což je další znak politického populismu. Takový postoj byl patrný například při snaze prosazení prvků přímé demokracie. Na jedné straně T. Okamura kritizoval všechny dosavadní politické elity, které se tu dle jeho slov 20 let podílely na rozkrádání země, na druhou stranu právě u nich chtěl hledat podporu prvků přímé demokracie, zvláště obecného referenda bez výjimek. T. Okamura sice argumentoval v tom smyslu, že už poté nezáleží, kdo návrh podpoří, protože v tu chvíli pak budou mít nejvyšší slovo občané, ale odmítavý postoj ke zkorumpovaným stranám, u kterých následně hledá podporu pro své návrhy (včetně komunistů), se zdá být na první pohled zvláštní. V tomto ohledu působí jednání a vystupování populistů trochu paradoxně. Účastní se voleb s tím, že chtějí do parlamentu, ale přesně v této chvíli už vlastně přijímají roli, že se potenciálně mohou stát součástí elity. T. Okamura tak na půdě parlamentu v demokratickém systému prakticky nemá jinou možnost, než hledat podporu u těch subjektů, které před volbami ostře kritizoval, protože ke schválení takového zákona musí pro svůj návrh najít většinu, které bude umožněno změnit ústavu, respektive hlasovat o ústavním zákonu.

Výše zmíněné postoje proti elitám mohou být doloženy v pramenech – v předvolebních materiálech Úsvit zdůrazňoval, že na jeho kandidátkách nebyli žádní straničtí politici ani trafikanti, ale na druhou stranu měl Úsvit v plánu právě u takových stran hledat podporu. S tím je také v rozporu tvrzení, které Úsvit mělo ve svém programu: *„Hnutí Úsvit spojuje politiky napříč politickým spektrem a osobnosti z kulturního i společenského života.“* Nabízí se však otázka, které politiky měl Úsvit na mysli. Jestli ty, proti kterým se v kampani jednoznačně vymezoval, nebo jiné.

⁶⁹ Zájem A. Babiše o ekonomická témata může být doložen i tím, že se ve vládě B. Sobotky stal ministrem financí.

Stejně tak platí, že Úsvit je zastáncem národních politik, protože to plyne i z jeho programu, kde jednu kapitolu nazval výstižně pojmem „Národ sobě“ (Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury 2013a). Svým euroskeptickým postojem Úsvit splňuje i další znak politického populismu – odmítání tlaku ze strany mezinárodních institucí, což může být doloženo citací z programu: „*Nechceme předávání pravomocí do Bruselu. Budeme hájit suverenitu v oblasti daňové a rozpočtové politiky*“ (Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury 2013b). Dále političtí populisté podporují prvky přímé demokracie, což v případě Úsvitu platí jednoznačně.

Je také patrné, že svým jednáním (mimo jiné vyzdvihováním národních politik) a prezentací Úsvit směřoval i k prvkům xenofobního populismu.⁷⁰ Úsvit se totiž vymezoval nejen proti elitám, ale hledal si i jiné nepřítelé, zejména imigranty a sociálně nepřizpůsobivé. Tímto postojem k imigrantům Úsvit naplňuje jeden ze znaků xenofobního populismu. V politických debatách T. Okamury často hovořil o kriminalitě, korupci, což také odpovídá prvkům xenofobního populismu. Navíc celá kampaň Úsvitu do Evropského parlamentu byla vysloveně zaměřena proti imigrantům. Pro xenofobní populisty je typický také skeptický postoj k Evropské unii, což v případě Úsvitu také platilo – doloženo citacemi z jeho programů: „*Nechceme předávání pravomocí do Bruselu*“ (Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury 2013a) a „*J sme proti přebujelé evropské byrokracii*“ (Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury 2013b).

Pokud se jedná o společné znaky obou hnutí, tak nejvíce se oba subjekty podobaly důrazem na dva znaky: antagonistický vztah mezi lidem a elitou a charismatický lídr. V prvním případě bylo možné tento znak spatřovat v politických debatách, kde oba lídři vysloveně stavěli své proslovy na zdůrazňování antagonistického vztahu a na vymezování se proti zkorumpovaným politickým elitám. Rovněž bylo možné tento znak nalézt v programech a různých předvolebních materiálech, zejména pak na billboardech, na kterých bylo cílem obou hnutí upoutat pozornost lidí jasným, přímým a někdy i poněkud hanlivým jazykem namířeným nejčastěji opět proti politickým elitám. Totéž platilo i v předvolebních spotech a videích.

Dalším znakem, ve kterém se obě hnutí podobala, byla sázka na charismatického lídra. Cílem práce nebylo určit, co politické charisma přesně znamená, ale minimálně sázka na podobné příběhy obou lídrů daná hnutí spojuje. Oba předsedové původem nepocházejí z České republiky, spojuje je úspěšný podnikatelský příběh, sama hnutí si zřejmě byla vědoma charismatu svého lídra, protože, jak bylo ukázáno, v předvolebních

⁷⁰ Tyto tendence navíc potvrdil i pozdější příklon ke spojení nástupnického subjektu Úsvitu – Národní koalice s Blokem proti islámu.

kampaních na své předsedy zejména před jednotlivými volbami sázela v tom smyslu, že kandidáti do různých voleb byli často vyobrazováni právě se svými předsedy. V neposlední řadě lze konstatovat, že oba lídři byli občany chápáni jako charismatičtí, neboť v různých žebříčcích popularity a důvěryhodnosti se pravidelně umísťovali na předních místech. V případě A. Babiše byla tato pozice dominantnější, T. Okamurovi bezpochyby uškodily stranické neshody a postupný rozpad původního hnutí, což žebříčky a průzkumy také refletovaly.

Největší rozdíl mezi oběma hnutími spočíval ve znaku důrazu na prvky přímé demokracie. Zatímco hnutí ANO 2011 uvedlo ve svých programech pouze strohou zmínku o prvcích přímé demokracie, Úsvit na přímé demokracii postavil celý svůj obraz. Kromě toho, že měl přímou demokracii přímo v názvu, bylo možné nalézt nějakou zmínku o přímé demokracii ve všech zkoumaných pramenech hnutí Úsvit.

Výše uvedené závěry se více méně shodují s těmi, ke kterým ve svém výzkumu dospěl V. Havlík, který zkoumal populismus u hnutí VV, ANO 2011 a Úsvit. Všechna tato hnutí V. Havlík označil za populistická. Vyčlení-li se z jeho výzkumu pouze subjekty relevantní pro tuto práci, tedy, ANO 2011 a Úsvit, Havlíkova argumentace spočívala v tom, že u obou hnutí bylo možné nalézt typické znaky populismu a podobně bylo pro obě hnutí společné, že odmítala přiřazení na pravolevé škále politického spektra (Havlík a Voda 2014: 9). K hnutí ANO 2011 V. Havlík uvádí, že jeho ideologické směřování bylo nejasné (Havlík 2014: 44), což by odpovídalo v Havlíkově konceptu populistických stran té identitární. Dále k hnutí kolem A. Babiše dodává, že využilo politické krize v České republice k tomu, aby se zviditelnilo, a to zejména prostřednictvím anti-establishmentového diskurzu. Dále V. Havlík dodává, že ANO 2011 nedávalo přílišný důraz na téma přímé demokracie (Havlík 2015: 21, 22), ale spíše se soustředilo na zdůrazňování kontrastu mezi standardní politikou a obchodními (podnikatelskými) praktikami, přičemž podle Havlíkova názoru byla tomuto hnutí mnohem bližší podnikatelská témata.

U Úsvitu V. Havlík dospěl k podobným závěrům, tedy že jde o populistické (na základě přítomnosti populistických znaků) a protestní hnutí, které nemá jednoznačné ideologické směřování, staví na kritice establishmentu (Havlík 2015: 22), což i v tomto případě odpovídá charakteristice identitární populistické strany. V tomto ohledu jsou si obě hnutí podobná, ale co od sebe obě hnutí odlišuje, je podle V. Havlíka rozdílný diskurz. U Úsvitu totiž nejdůležitější roli hrálo prosazování prvků přímé demokracie, avšak například ekonomická témata, která vyzdvihovalo ANO 2011, u Úsvitu tolik

reflektována nebyla. V. Havlík dále připomíná, že u Úsvitu hrály jistou roli i jeho xenofobní postoje, přestože tato charakteristika nebyla tou dominantní (Havlík 2015: 27).

V. Havlík tak charakteristikou diskursů obou hnutí vlastně částečně předeslal i jednotlivé kategorie populismů. Autor této práce se ztotožňuje s názory V. Havlíka. Svými charakteristikami patří obě hnutí do identitárních populistických stran. Zároveň tím, že staví na dichotomii „čistý lid“ versus „zkorumpovaná elita“, lze pro potřeby této práce určit, že hnutí spadají do kategorie politického populismu. V podstatě většina charakteristik, kterými V. Havlík popisuje obě hnutí, je znakem politického populismu.

Dále V. Havlík udává, že zájmem ANO 2011 jsou ekonomická témata, na základě čehož bylo podle kategorizace C. Muddeho autorem bakalářské práce ANO 2011 zařazeno do ekonomického populismu. Ten sice původně označoval hnutí v Jižní Americe, nicméně svou charakteristikou a zdůrazňováním ekonomických témat se hnutí této kategorii přibližuje. U Úsvitu V. Havlík konstatuje, že xenofobní prvky byly u hnutí také spatřeny, ale že nebyly klíčové. V. Havlík má pravdu v tom smyslu, že ústředním motivem Úsvitu před volbami do Poslanecké sněmovny 2013 nebyly xenofobní postoje a témata. Na druhou stranu právě imigranti a sociálně nepřizpůsobiví se stali ústředním bodem předvolební kampaně Úsvitu pro volby do Evropského parlamentu, tudíž je patrné, že tomuto tématu hnutí dávalo také jistou váhu. A vzhledem k tomu, že volby do Evropského parlamentu také spadaly do vymezeného výzkumného období, lze na základě postojů hnutí kolem T. Okamury zařadit Úsvit do kategorie xenofobního populismu zejména na základě toho, že v podstatě celé jedny volby subjekt věnoval právě tomuto tématu, což má určitý vypovídající charakter a naznačuje to jisté směřování hnutí.

ZÁVĚR

Téma populismu je aktuální nejen v českém politickém prostředí, ale v podstatě na celém světě. Česká republika má s populismem své zkušenosti, ať už se v minulosti jednalo například o radikálně pravicový populistický subjekt Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa nebo z nedávné doby o Věci veřejné. Odlišné interpretace populismu mohou být do značné míry dány tím, že v různých částech světa se populismus vyskytoval a vyskytuje v jiných formách, což v konečném důsledku může znamenat, že charakteristika populismu v Evropě nemusí být identická například s tou v Latinské Americe.

Teoretická kapitola ukázala, že ke stanovení, zda jsou vybraná hnutí populistická, či nikoliv, bylo užito analytického jádra populismu (lid a elita jako homogenní entita, antagonistický vztah mezi lidem a elitami, obhajoba lidu jako suveréna) a dále třech vybraných znaků: tím prvním byl charismatický lídr z důvodu, že člověk s určitými přednostmi by měl být v čele každého populistického uskupení, což platí i pro všechny politické strany obecně, ale pro populistické obzvlášť. Druhým znakem nad rámec analytického jádra bylo stanovení zjednodušené řešení složitých politických otázek, respektive zlehčování relativně složitých politických témat, z důvodu, že za tento znak bývají populistické strany nejvíce kritizovány. Třetím znakem byly zvoleny prvky přímé demokracie, které jsou s populisty pevně svázány a vycházejí částečně i z analytického jádra ze znaku obhajoba lidu jako suveréna. Použitá klasifikace typů populistických stran od V. Havlíka a A. Pinkové byla použita zejména z důvodu její univerzálnosti a lepší aplikovatelnosti, přičemž ale současně uvedená typologizace dostatečně vypovídá o charakteru dané strany. Naopak k určení kategorie populismu bylo užito rozsáhlejšího dělení od C. Muddeho. Kategorizace C. Muddeho totiž ve svém dělení přistupuje k jednotlivým druhům populismu ze širšího úhlu pohledu a nabízí tak pro účely této práce komplexní přístup.

Druhá kapitola se zabývala představením hnutí. Potvrdilo se, že vzestup populistických hnutí přichází v době politické, ekonomické nebo systémové krize. V případě České republiky krize vyvrcholila aférou kolem tehdejšího premiéra P. Nečase. Následoval pád jeho vlády. Česká republika tak směřovala k předčasným volbám. A přestože měly strany na přípravu volební kampaně méně času než je obvyklé, vypořádala se s tím obě hnutí, co do výsledku předčasných voleb, nadmíru úspěšně. V tomto ohledu tedy lze jejich snažení zhodnotit jako zdařilé. Pro oba subjekty byla charakteristická protestní hesla, veřejná kritika politických elit, vyzdvihování problémů s korupcí

v systému, což byly hlavní teze, na kterých svá předvolební vystoupení zakládala. Kromě toho mělo každé z hnutí před předčasnými volbami svá dílčí témata. ANO 2011 nabízelo přenesení úspěšnosti svého lídra v podnikatelské sféře do sféry státní, to vše pod heslem „Řídit stát jako (rodinnou) firmu.“ Ústředním bodem Úsvitu bylo téma přímé demokracie. Obě hnutí stavěla prezentaci na svých lídrech, kteří se stali nejen zakladateli hnutí, ale jednoznačně také jejich hlavními tvářemi, a je otázkou, zda by bez nich obě hnutí takových výsledků ve volbách dosáhla.

Třetí kapitola stanovila, že obě hnutí lze zařadit mezi populistická uskupení, a to na základě nalezených populistických znaků ve zvolených pramenech. Hnutí ANO 2011 bylo shledáno jako identitární populistická strana, protože svou identitu stavělo ryze na populistickém apelu. Hnutí Úsvit přímé demokracie rovněž vykazovalo znaky identitární populistické strany. Obě hnutí se nevyznačovala jasným ideologickým směřováním a to, že populistické znaky zařadila jak do politických debat, propagačních materiálů a videí, ale především i do politických programů, bylo nakonec jedním z hlavních důvodů, proč byla zařazena mezi identitární. Podle kategorizace C. Muddeho bylo na základě analýzy stanoveno, že hnutí ANO 2011 vykazovalo prvky politického populismu (typický anti-establishmentový postoj) v kombinaci s (socio)ekonomickým, respektive ekonomickým populismem (na základě zájmu o ekonomická témata). U hnutí Úsvit přímé demokracie byly spatřeny tendence politického populismu (ze stejného důvodu jako u ANO 2011) a dále prvky xenofobního populismu (zejména kvůli postoji k imigrantům a sociálně nepřizpůsobivým).

Nejvíce se obě hnutí podobala ve zdůrazňování antagonistického vztahu lidu a elit, jehož obě hnutí a předsedové značně využívali. Podobně lze konstatovat, že oba předsedové na základě provedené analýzy splňovali prvek charismatických lídrů, kteří se pravidelně umísťovali v popředí žebříčků popularity a důvěry. Naopak nejvíce se obě hnutí lišila ve znaku důrazu na prvky přímé demokracie. ANO 2011 sice deklarovalo, že je těmto prvkům nakloněno, ale ve své předvolební kampani jim nevěnovalo tolik pozornosti, respektive téměř žádnou. Oproti tomu Úsvit přímé demokracie své celé působení ve sledovaném období na zdůrazňování prvků přímé demokracie vystavěl.

Cíle práce (stanovení, zda lze některé z hnutí zařadit mezi populistické; v případě že ano – určit typ populistické strany a kategorii populismu; a dále určit společné a rozdílné znaky obou hnutí) se podařilo naplnit. Provedené závěry nejsou nějakými dogmaty. Zejména hranice mezi identitárními a parciálními stranami nemusí být v praxi tolik rozeznatelná. Stejně tak obě hnutí mohla splňovat některé znaky i jiného typu populistické strany, případně jiné kategorie populismu, než bylo určeno. Z toho důvodu

byla v této práci hnutí zařazena do zmíněných druhů na základě vlastností a charakteristik, které byly jednoznačně patrné a které převažovaly ve vystupování obou hnutí.

Použité typologizace a kategorizace v této práci nejsou rozhodně vyčerpávající a ve výzkumné sféře jediné. Vzhledem k sílicímu vlivu populismu (a jeho rychlému rozšíření především cestami mediálních sdělovacích prostředků) navíc není vyloučeno, že v budoucnu nedojde k vymezení dalších konceptualizací, které nahradí ty stávající.

Vliv populismu v českém politickém prostředí v uplynulých několika letech neustále roste. Dokazují to především poslední dvoje sněmovní volby. V roce 2010 uspěl populistický subjekt Věci veřejné, který se navíc podílel na složení vlády. V roce 2013 se do Poslanecké sněmovny dostaly hned dva populistické subjekty – ANO 2011 a Úsvit přímé demokracie, z nichž jeden, ANO 2011, hraje důležitou roli ve vládní koalici. Výsledky těchto uskupení v České republice jednoznačně naznačují vzestup různých protestních, a v tomto případě populistických, hnutí. Bude zcela jistě zajímavé sledovat, zda takovým hnutím dají voliči opět podporu a zda bude podobný trend pokračovat i v nadcházejících sněmovních volbách, které by se měly uskutečnit v roce 2017.

PRAMENY A LITERATURA

Prameny

Internetové zdroje

Agrofert, a.s. <http://www.agrofert.cz/>

ANO, bude líp. <http://www.anobudelip.cz/>.

ANO 2011. 2013a. *Priority*. Praha: ANO 2011. Dostupné na:
<http://www.anobudelip.cz/cs/o-nas/program/volby-2013/priority/> (25. 8. 2015).

ANO 2011. 2013b. *Východiska*. Praha: ANO 2011. Dostupné na:
<http://www.anobudelip.cz/cs/o-nas/program/volby-2013/vychodiska/> (25. 8. 2015).

ANO 2011. 2013c. *Resortní program*. Praha: ANO 2011. Dostupné na:
<http://www.anobudelip.cz/cs/o-nas/program/volby-2013/resortni-program/> (25. 8. 2015).

ANO 2011. 2013d. *Zkrácený program*. Praha: ANO 2011. Dostupné na:
<http://www.anobudelip.cz/cs/o-nas/program/volby-2013/zkraceny-program/> (25. 8. 2015).

ANO 2011. 2014a. *ANO / Vyměňme europoslance, kteří se neprosadili*. Dostupné na:
https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=STXKgwfeUgE (25. 8. 2015).

ANO 2011. 2014b. *ANO / Andrej Babiš: Prosim, přijďte k volbám*. Dostupné na:
https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=ywQY1N484fg (25. 8. 2015).

ANO 2011. 2014c. *Andrej Babiš: Pojd'te volit naše kandidáty, protože my jsme jedni z vás*. Dostupné na:
https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=dCOAUSn0LG4 (25. 8. 2015).

Blog Andreje Babiše. <http://andrejbabis.blog.idnes.cz/>.

Blog Tomia Okamury. <http://okamura.blog.idnes.cz/>.

Centrum pro výzkum veřejného mínění. 2013. *Důvěra vybraným politikům*. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. Dostupné na:

http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7066/f3/pi131001.pdf

(5. 3. 2016).

Centrum pro výzkum veřejného mínění. 2014a. *Důvěra stranickým představitelům*.

Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Dostupné na:

http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7162/f3/pi140113.pdf

(5. 3. 2016).

Centrum pro výzkum veřejného mínění. 2014b. *Důvěra vrcholným politikům – březen*

2014. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Dostupné na:

http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7211/f3/pi140409.pdf

(5. 3. 2016).

Centrum pro výzkum veřejného mínění. 2014c. *Důvěra stranickým představitelům –*

květen 2014. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV

ČR, v.v.i. Dostupné na:

http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7245/f3/pi140530.pdf

(5. 3. 2016).

Centrum pro výzkum veřejného mínění. 2014d. *Důvěra vrcholným politikům – září*

2014. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Dostupné na:

http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7273/f3/pi141001.pdf

(5. 3. 2016).

Centrum pro výzkum veřejného mínění. 2014e. *Důvěra stranickým představitelům –*

říjen 2014. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR,

v.v.i. Dostupné na:

http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7281/f3/pi141030.pdf

(5. 3. 2016).

Centrum pro výzkum veřejného mínění. 2015a. *Důvěra vrcholným politikům – leden*

2015. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Dostupné na:

http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7333/f3/pi150209.pdf

(5. 3. 2016).

Centrum pro výzkum veřejného mínění. 2015b. *Důvěra stranickým představitelům – duben 2015*. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. Dostupné na:

http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7377/f3/pi150427.pdf (5. 3. 2016).

Centrum pro výzkum veřejného mínění. 2015c. *Důvěra vrcholným politikům – květen 2015*. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. Dostupné na:

http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7389/f3/pi150603.pdf (5. 3. 2016).

Česká televize. 2013a. *Pět předsedů na Hradě. Politické špičky se shodly na říjnových volbách*. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1079471-pet-predsedu-na-hrade-politicke-spicky-se-shodly-na-rijnovych-volbach> (1. 12. 2015).

Česká televize. 2013b. *Předvolební superdebata* [televizní pořad]. ČT24, 24. 10. 2013 20:00. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10483849868-predvolebni-debaty-2013/213411033381024> (29. 10. 2015).

Česká televize. 2013c. *Debata vítězů* [televizní pořad]. ČT24, 26. 10. 2013 20:00. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1068808-debata-vitezu> (29. 10. 2015).

Česká televize. 2014. *Forbes: Na české mediální scéně vyniká Babiš, druhý je Dvořák*. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/1055942-forbes-na-ceske-medialni-scene-vynika-babis-druhy-je-dvorak> (5. 3. 2016).

Česká televize. 2015. *Babiš, nejmocnější osoba tuzemské mediální sféry*. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1507168-babis-nejmocnejsi-osoba-tuzemske-medialni-sfery> (5. 3. 2016).

Český rozhlas. 2013a. *VIDEO: Předvolební Speciál Martina Veselovského s lídry politických stran a hnutí* [internetový a rozhlasový pořad]. ČRo Radiožurnál, 4. 10. 2013 12:30. Dostupné na: http://www.rozhlas.cz/zpravy/politika/_zprava/video-predvolebni-special-martina-veselovskeho-s-lidry-politickyh-stran-a-hnuti--1264651 (29. 10. 2015).

Český rozhlas. 2013b. *VIDEO: Předvolební Speciál Martina Veselovského s lídry osmi stran a hnutí* [internetový a rozhlasový pořad]. ČRo Radiožurnál, 25. 10. 2013 12:30.

Dostupné na: http://www.rozhlas.cz/zpravy/politika/_zprava/video-predvolebni-special-martina-veselovskeho-s-lidry-osmi-stran-a-hnuti--1272782 (29. 10. 2015).

Český rozhlas. 2014. *Andrej Babiš odchází z vedení své firmy Agrofert*. Dostupné na: http://www.rozhlas.cz/zpravy/politika/_zprava/andrej-babis-odchazi-z-vedeni-sve-firmy-agrofert--1305717 (5. 3. 2016).

Den D. <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10266615369-den-d-ii-rada/3654-o-poradu/>

E15.cz. 2014. *Dohodnuto. Nominaci na eurokomisaře získala Jourová*. Dostupné na: <http://zpravy.e15.cz/domaci/politika/dohodnuto-nominaci-na-eurokomisare-ziskala-jourova-1103216> (5. 3. 2016).

EurActiv.cz. 2014. *Portfolio pro Jourovou: Spravedlnost, spotřebitelé a rovnost pohlaví*. Dostupné na: <http://www.euractiv.cz/cr-v-evropske-unii/link-dossier/portfolio-pro-jourovou-spravedlnost-spotrebitele-a-rovnost-pohlavi-000113> (5. 3. 2016).

Evropský parlament. <http://www.europarl.europa.eu/portal/cs>.

Facebook ANO 2011. <https://www.facebook.com/anobudelip>.

Facebook Úsvit přímé demokracie. <https://www.facebook.com/hnutiusvit.cz>.

Facebook Úsvit – Národní koalice. <https://www.facebook.com/usvitnarodnikoalice.cz>.

FOCUS Marketing & Social Research. 2013. *Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR: Povolební analýza*. Brno: Focus-Agency. Dostupné na: <http://img.ct24.cz/multimedia/documents/53/5202/520131.pdf> (29. 10. 2015).

Forbes.cz. 2016. *Forbes: Světoví miliardáři zchudli, Kellner se vrátil do stovky nejbohatších*. Dostupné na: <http://www.forbes.cz/forbes-svetovi-miliardari-zchudli-kellner-se-vratil-do-stovky-nejbohatsich/> (5. 3. 2016).

iDNES.cz. 2012a. *Babiš stanul v čele svého ANO 2011 a představil sedm zájemců o Senát*. Dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/babis-v-cele-noveho-politickeho-hnuti-dwu-domaci.aspx?c=A120801_125833_domaci_hv (5. 3. 2016).

iDNES.cz. 2012b. *Podnikatel Okamura se stal senátorem, teď chce dobýt Hrad*. Dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/okamura-vyhral-senatni-volby-na-zlinsku-fd6-domaci.aspx?c=A121020_174850_zlin-zpravy_ppr (5. 3. 2016).

iDNES.cz. 2012c. *Jdu do boje o Hrad, oznámil oficiálně Okamura. Má 25 tisíc podpisů*. Dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/okamura-bude-kandidovat-na-prezidenta-d88-domaci.aspx?c=A121025_121255_domaci_jav (5. 3. 2016).

iDNES.cz. 2013a. *VIDEO: Kompletní záznam předvolební debaty deseti lídrů stran* [internetový pořad]. iDNES.cz, 22. 10. 2013 16:30. Dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/volby-2013-debata-deset-lidru-mf-dnes-idnes-cz-f25-/domaci.aspx?c=A131023_093436_domaci_kot (29. 10. 2015).

iDNES.cz. 2013b. *Okamura zakládá hnutí Úsvit. Chce odvolávat politiky a posílit prezidenta*. Dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/okamura-zaklada-vlastni-politicke-hnuti-fdw-/domaci.aspx?c=A130429_220029_domaci_kop (5. 3. 2016).

iDNES.cz. 2013c. *Předvolební klip hnutí Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury*. Dostupné na: http://video.idnes.cz/?c=A131014_105013_tv-zpravy_mku (25. 8. 2015).

iDNES.cz. 2014. *Babiš může převzít Rádio Impuls, rozhodl antimonopolní úřad*. Dostupné na: http://ekonomika.idnes.cz/babisuv-agrofert-muze-prevzit-radio-impuls-rozhodl-antimonopolni-urad-1ny-/ekoakcie.aspx?c=A140122_104721_ekoakcie_spi (5. 3. 2016).

iDNES.cz. 2015a. *Okamura prohrál svůj Úsvit. Rebelové ho porazili o jeden hlas*. Dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/okamura-prohral-svuj-usvit-rebelove-ho-porazili-o-jeden-hlas-p5i-/domaci.aspx?c=A150224_115332_domaci_pku (5. 3. 2016).

iDNES.cz. 2015b. *Okamura vystoupil z Úsvitu, zakládá hnutí Svoboda a přímá demokracie*. Dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/okamura-opustil-usvit-zaklada-hnuti-svoboda-a-prima-demokracie-pvv-/domaci.aspx?c=A150505_101715_domaci_hv (5. 3. 2016).

iDNES.cz. 2015c. *Ve jménu Alláha vraždí kdekoliv na světě, varoval nový šéf Úsvitu Lidinský*. Dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/usvit-nove-vede-veteran-z-afghanistanu-lidinsky-fuo-/domaci.aspx?c=A150808_124747_domaci_kop (5. 3. 2016).

iHNED.cz. 2014. *Na ministry se nadále lustrační zákon nevztahuje, schválila sněmovna*. Dostupné na: <http://domaci.ihned.cz/c1-62864320-na-ministry-se-nadale-lustracni-zakon-nevztahuje-schvalila-snemovna> (5. 3. 2016).

LIDOVKY.cz. 2015a. *Bývalá Okamurova strana má nový název i předsedu - válečného veterána Lidinského*. Dostupné na: http://www.lidovky.cz/byvala-okamura-strana-ma-novy-nazev-usvit-narodni-koalice-p3o-/zpravy-domov.aspx?c=A150808_140720_ln_domov_ELE (5. 3. 2016).

LIDOVKY.cz. 2015b. *Babiš povede i nadále hnutí ANO. Ve volbě neměl protikandidáta*. Dostupné na: <http://www.lidovky.cz/ano-voli-nove-vedeni-ocekava-se>

boj-o-mistopredsedy-f8v-/zpravy-domov.aspx?c=A150228_072948_In_domov_rof (5. 3. 2016).

Ministerstvo vnitra České republiky. <http://www.mvcr.cz/>.

Nejvyšší správní soud. 2012. *Nejvyšší správní soud rozhodl o návrzích týkajících se registrací kandidátních listin pro volbu prezidenta republiky*. Dostupné na: http://www.nssoud.cz/Nejvyssi-spravni-soud-rozhodl-o-navrzich-tykajicich-se-registraci-kandidatnich-listin-pro-volbu-prezidenta-republiky/art/914?tre_id=135 (5. 3. 2016).

Novinky.cz. 2012. *Okamura se proti vyškrtnutí kandidatury odvolá*. Dostupné na: <http://www.novinky.cz/domaci/285884-okamura-se-proti-vyskrnuti-kandidatury-odvola.html> (5. 3. 2016).

Novinky.cz. 2013a. *Schwarzenberg jako motorkář, Babiš s dětmi i klidná ODS. Strany vysílají spoty v televizi a rozhlase*. Dostupné na: <http://www.novinky.cz/domaci/316081-schwarzenberg-jako-motorkar-babis-s-detmi-i-klidna-ods-strany-vysilaji-spoty-v-televizi-a-rozhlase.html> (29. 10. 2015).

Novinky.cz. 2013b. *Okamura vyrukoval s novým projektem, zakládá hnutí Úsvit přímé demokracie*. Dostupné na: <http://www.novinky.cz/domaci/300596-okamura-vyrukoval-s-novym-projektem-zaklada-hnuti-usvit-prime-demokracie.html> (5. 3. 2016).

Novinky.cz. 2013c. *Okamura už není senátorem*. Dostupné na: <http://www.novinky.cz/domaci/317671-okamura-uz-neni-senatorem.html> (5. 3. 2016).

Novinky.cz. 2014a. *Vítěz voleb bude oprávněně chtít navrhnout eurokomisaře, míní Zeman*. Dostupné na: <http://www.novinky.cz/domaci/337241-vitez-voleb-bude-opravnene-chtit-navrhnout-eurokomisare-mini-zeman.html> (5. 3. 2016).

Novinky.cz. 2014b. *ANO ustoupilo od Teličky a chce za eurokomisařku Jourovou*. Dostupné na: <http://www.novinky.cz/domaci/341982-ano-ustoupilo-od-telicky-a-chce-za-eurokomisarku-jourovou.html> (5. 3. 2016).

Novinky.cz. 2014c. *Úsvit už nebude Tomia Okamury, jeho jméno z názvu zmizí*. Dostupné na: <http://www.novinky.cz/domaci/337494-usvit-uz-nebude-tomia-okamury-jeho-jmeno-z-nazvu-zmizi.html> (25. 8. 2015).

Novinky.cz. 2015. *Babiš je neoprávněně veden coby agent StB, potvrdil slovenský soud*. Dostupné na: <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/373728-babis-je-neopravnene-veden-coby-agent-stb-potvrdil-slovensky-soud.html> (5. 3. 2016).

ParlamentniListy.cz. 2013. *Základní problém je v poměrném volebním systému, míní Okamura*. Dostupné na: <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Zakladni-problem-je-v-pomernem-volebnim-systemu-mini-Okamura-271179?> (5. 3. 2016).

ParlamentniListy.cz. 2014. *Fatální, neuvěřitelné, to mi hlava nebere, řekl nám Okamura po ignorovaných eurovolbách*. Dostupné na: <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/rozhovory/Fatalni-neuveritelne-to-mi-hlava-nebere-rekl-nam-Okamura-po-ignorovanych-eurovolbach-320665> (5. 3. 2016).

Pražský hrad. 2013. *Prezident republiky podepsal rozpuštění Poslanecké sněmovny a rozhodl o termínu konání voleb*. Dostupné na: <https://www.hrad.cz/cs/pro-media/tiskove-zpravy/aktualni-tiskove-zpravy/prezident-republiky-podepsal-rozpusteni-poslanecke-snemovny-a-rozhodl-o-termínu-konani-voleb-10262> (1. 12. 2015).

Senát Parlamentu České republiky. <http://senat.cz/>.

SPD - Svoboda a přímá demokracie. <http://spd.cz/>.

STEM. 2013. *Předvolební žebříček popularity*. Praha: STEM – Ústav empirických výzkumů, z. ú. Dostupné na: https://www.stem.cz/wp-content/uploads/2015/12/2777_1681.pdf (5. 3. 2016).

STEM. 2014a. *Březnový žebříček popularity politiků*. Praha: STEM – Ústav empirických výzkumů, z. ú. Dostupné na: https://www.stem.cz/wp-content/uploads/2015/12/2920_1749.pdf (5. 3. 2016).

STEM. 2014b. *Květnový žebříček popularity politiků*. Praha: STEM – Ústav empirických výzkumů, z. ú. Dostupné na: https://www.stem.cz/wp-content/uploads/2015/12/2957_1767.pdf (5. 3. 2016).

STEM. 2014c. *Volební úspěch hnutí ANO posílil popularitu A. Babiše*. Praha: STEM – Ústav empirických výzkumů, z. ú. Dostupné na: https://www.stem.cz/wp-content/uploads/2015/12/2987_1782.pdf (5. 3. 2016).

STEM. 2015a. *A. Babiš je celkově nejpopulárnějším politikem*. Praha: STEM – Ústav empirických výzkumů, z. ú. Dostupné na: https://www.stem.cz/wp-content/uploads/2015/12/3025_1803.pdf (5. 3. 2016).

STEM. 2015b. *Popularitě vedoucích představitelů vzájemné útoky na sjezdech a sněmech pravděpodobně nepřispívají*. Praha: STEM – Ústav empirických výzkumů, z. ú. Dostupné na: https://www.stem.cz/wp-content/uploads/2015/12/3044_1811.pdf (5. 3. 2016).

STEM. 2015c. *Hodnocení Andreje Babiše a Bohuslava Sobotky je téměř shodné*. Praha: STEM – Ústav empirických výzkumů, z. ú. Dostupné na: https://www.stem.cz/wp-content/uploads/2015/12/3059_1818.pdf (5. 3. 2016).

Tomio Okamura. <http://www.tomio.cz/>.

Uohs.cz. 2014. *Agrofert může převzít Rádio Impuls*. Dostupné na: <https://www.uohs.cz/cs/hospodarska-soutez/aktuality-z-hospodarske-souteze/1762-agrofert-muze-prevzit-radio-impuls.html> (5. 3. 2016).

Ústava České republiky. <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>.

Ústavní soud České republiky. <http://www.usoud.cz/>.

Úsvit - Národní koalice. <http://www.usvitnarodnikoalice.cz/>.

Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury. <http://www.hnutiusvit.cz>.

Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury. 2013a. *Program hnutí*. Praha: Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury. Dostupné na: <http://www.usvitnarodnikoalice.cz/program-hnuti/> (22. 9. 2015).

Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury. 2013b. *Program hnutí Úsvit přímé demokracie*. Praha: Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury. Dostupné na: <http://www.usvitnarodnikoalice.cz/download/documenty/program-hnuti-usvit-prime-demokracie.pdf> (22. 9. 2015).

Úsvit přímé demokracie. 2014a. *Volební spot Hnutí Úsvit do europarlamentu - příliv imigrantů*. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=A9JVCq1zf7k> (25. 8. 2015).

Úsvit přímé demokracie. 2014b. *Volební spot Hnutí Úsvit do europarlamentu*. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=QRjh0_xzrbs&feature=youtu.be (25. 8. 2015).

Volby.cz - Český statistický úřad. <http://volby.cz/>.

Literatura

Abts, Koen a Rummens, Stefan. 2007. „Populism versus Democracy.“ *Political Studies* 55, č. 2, 405–424.

Albertazzi, Daniele a McDonnell, Duncan, eds. 2008a. *Twenty-first century populism the spectre of Western European democracy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Albertazzi, Daniele a McDonnell, Duncan. 2008b. „Conclusion: Populism and Twenty-First Century Western European Democracy.“ *In: Twenty-first century populism the spectre of Western European democracy*. Eds. Daniele Albertazzi a Duncan McDonnell. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 217–223.
- Barr, Robert R. 2009. „Populists, Outsiders and Anti-Establishment Politics.“ *Party Politics* 15, č. 1, 29–48.
- Bjerre-Poulsen, Niels. 1986. „Populism – A Brief Introduction to a Baffling Notion.“ *American Studies in Scandinavia* 18, č. 1, 27–36.
- Canovan, Margaret. 1999. „Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy.“ *Political Studies* 47, č. 1, 2–16.
- Canovan, Margaret. 2004. „Populism for political theorists?“ *Journal of Political Ideologies* 9, č. 3, 241–252.
- Deiwiks, Christa. 2009. „Populism.“ *Living Reviews in Democracy* 1, Summer, 1–9.
- Dočkal, Vít. 2002. „Aliance nového občana - populistická či protestní strana?“ *Středoevropské politické studie* 4, č. 4. Dostupné na: <http://www.cepsr.com/seps/clanek.php?ID=30> (22. 4. 2015).
- Drahokoupil, Jan. 2005. „From Collectivization to Globalization: Putting Populism in Its Place.“ *Slovak Foreign Policy Affairs* 6, č. 1, 65–74.
- Harmsen, Robert. 2010. „Concluding Comment: On Understanding the Relationship between Populism and Euroscepticism.“ *Perspectives on European Politics & Society* 11, č. 3, 333–341.
- Havlík, Vlastimil a Pinková, Aneta. 2012. „Populisté, protestní strany, outsideri? Několik poznámek ke konceptualizaci populistických politických stran.“ *Rexter* 2, č. 3. Dostupné na: <http://www.rexter.cz/populiste-protestni-strany-outsideri-nekolik-poznamek-ke-konceptualizaci-populisticky-politicky-stran/2012/11/11/> (22. 4. 2015).
- Havlík, Vlastimil. 2014. „The 2013 Parliamentary Election in the Czech Republic.“ *Evropská volební studia* 9, č. 1, 43–49.
- Havlík, Vlastimil a Voda, Petr. 2014. *Lost Stability? Re-Alignment of Party Politics and the Rise of New Political Parties in the Czech Republic*. Příspěvek přednesený na Výročním zasedání American Political Science Association, Washington, D.C. 28.–31. srpna 2014. Dostupné na: http://www.academia.edu/8152178/Lost_Stability_Re-

- Alignment_of_Party_Politics_and_the_Rise_of_New_Political_Parties_in_the_Czech_Republic (6. 12. 2015).
- Havlík, Vlastimil. 2015. „The Economic Crisis in the Shadow of Political Crisis: The Rise of Party Populism in the Czech Republic.“ *In: European Populism in the Shadow of the Great Recession*. Eds. Hanspeter Kriesi a Takis S. Pappas. Colchester: ECPR Press, 1–33.
- Hockenos, Paul. 2010. „Central Europe's Right-Wing Populism.“ *Nation* 290, č. 20, 18–21.
- Jones, Erik. 2007. „Populism in Europe.“ *SAIS Review of International Affairs* 27, č. 1, 37–47.
- Laclau, Ernesto. 2007. *On populist reason*. London: Verso.
- Lang, Kai-Olaf. 2005. „Populism in Central and Eastern Europe – A Threat to Democracy or just Political Folklore?“ *Slovak Foreign Policy Affairs* 6, č. 1, 6–16.
- Mastropaolo, Alfio. 2008. „Politics against Democracy: Party Withdrawal and Populist Breakthrough.“ *In: Twenty-first century populism the spectre of Western European democracy*. Eds. Daniele Albertazzi a Duncan McDonnell. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 30–48.
- Mazzoleni, Gianpietro. 2008. „Populism and the Media.“ *In: Twenty-first century populism the spectre of Western European democracy*. Eds. Daniele Albertazzi a Duncan McDonnell. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 49–64.
- Mudde, Cas. 2001. „In the Name of the Peasantry, the Proletariat, and the People: Populisms in Eastern Europe.“ *East European Politics and Societies* 15, č. 1, 33–53.
- Mudde, Cas. 2004. „The Populist Zeitgeist.“ *Government & Opposition* 39, č. 3, 541–563.
- Mudde, Cas. 2007. *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudde, Cas a Rovira Kaltwasser, Cristóbal. 2013. „Populism.“ *In: The Oxford Handbook of Political Ideologies*. Eds. Michael Freeden, Lyman Tower Sargent a Marc Stears. Oxford: Oxford University Press, 493–512.
- Pasquino, Gianfranco. 2008. „Populism and Democracy.“ *In: Twenty-first century populism the spectre of Western European democracy*. Eds. Daniele Albertazzi a Duncan McDonnell. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 15–29.

Stanley, Ben. 2008. „The thin ideology of populism.“ *Journal of Political Ideologies* 13, č. 1, 95–110.

Školkay, Andrej. 2000. „Populism in Central Eastern Europe.“ *Thinking Fundamentals, IWM Junior Visiting Fellows Conferences 9*, č. 11, 1–23. Dostupné na:
<http://www.iwm.at/wp-content/uploads/jc-09-11.pdf> (22. 9. 2015)

Weber, Max. 1978. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Eds. Guenther Roth a Claus Wittich. Berkeley, CA: University of California Press.

PŘÍLOHY (seznam)

Příloha č. 1: Ukázka předvolebních materiálů – ANO 2011

Příloha č. 2: Ukázka předvolebních materiálů – Úsvit přímé demokracie

Příloha č. 1: Ukázka předvolebních materiálů – ANO 2011

Obrázek č. 1

Zdroj: Facebook ANO 2011

Obrázek č. 2

Zdroj: Facebook ANO 2011

Obrázek č. 3

Zdroj: Facebook ANO 2011

Obrázek č. 4

Zdroj: Facebook ANO 2011

Obrázek č. 5

Zdroj: Facebook ANO 2011

Obrázek č. 6

Zdroj: ANO, bude líp

Obrázek č. 7

Zdroj: Facebook ANO 2011

Obrázek č. 8

Zdroj: ANO, bude líp

Obrázek č. 9

Zdroj: ANO, bude líp

Obrázek č. 10

ANO BUDE LÍP
POLITICKÉ HNUTÍ

Aby i naše děti měly v Evropě šanci

Andrej Babiš Pavel Telička

22. května 18:00 AFI Palace
Masarykovo nám. 2799, Pardubice

Bliží se volby do Evropského parlamentu a my opět vyrážíme za vámi. Členství v EU bychom chtěli využít především k prosazování českých zájmů a prestiže v Evropě i ve světě. Proto vám představíme naše myšlenky a budeme naslouchat vašim potřebám a názorům, které bychom měli v Evropském parlamentu prosazovat. Abychom byli silní doma i v Evropě. Pojďme se potkat. Bude líp.

23. - 24. května 2014

Volby do Evropského parlamentu

www.anobudelip.cz | www.facebook.com/anobudelip

Zdroj: Facebook ANO 2011

Obrázek č. 11

Jana Dušková

DRUHÉ KOLO 26. - 27. ZÁŘÍ

Zdroj: Facebook ANO 2011

Obrázek č. 12

ANO BUDE
LÍP
POLITICKÉ HNUTÍ

Hospodárné
fungování města?
Prostě na to
dohlídáme.

Zdroj: Facebook ANO 2011

Příloha č. 2: Ukázka předvolebních materiálů – Úsvit přímé demokracie

Obrázek č. 1

Zdroj: Facebook Úsvit přímé demokracie, Facebook Úsvit – Národní koalice

Obrázek č. 2

CHCETE ZPŘÍSNĚNÍ IMIGRAČNÍ POLITIKY EU?

* jsme proti přílivu ilegálních imigrantů a náboženských fanatiků!

VOLTE ÚSVIT. č.22

Zdroj: Facebook Úsvit přímé demokracie, Facebook Úsvit – Národní koalice

Obrázek č. 3

**CHCEME PODPORU
SLUŠNÝM RODINÁM S DĚTMI
NE NEPŘÍZPŮSOBIVÝM!**

* jsme proti podpoře nepřizpůsobivých, kteří zneužívají náš systém!

VOLTE ÚSVIT. č.22

Zdroj: Facebook Úsvit přímé demokracie, Facebook Úsvit – Národní koalice

Obrázek č. 4

**Konec bordelu
a korupce!**

**Chceme trestní odpovědnost
a odvolatelnost politiků**

Zdroj: Facebook Úsvit přímé demokracie, Facebook Úsvit – Národní koalice

Obrázek č. 5

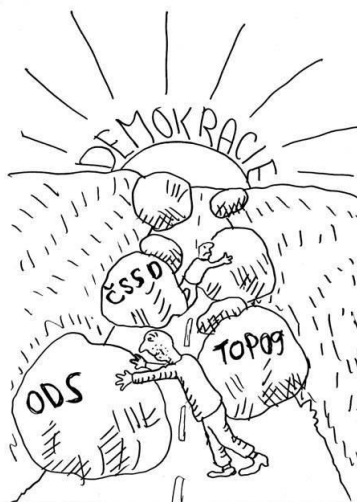
Zdroj: Facebook Úsvit přímé demokracie, Facebook Úsvit – Národní koalice

Obrázek č. 6

Zdroj: Facebook Úsvit přímé demokracie, Facebook Úsvit – Národní koalice

Obrázek č. 7

Zdroj: Facebook Úsvit přímé demokracie, Facebook Úsvit – Národní koalice

Obrázek č. 8

**NEVOLTE VYSLOUŽILÉ POLITIKY
VOLTE SVÉ ZÁSTUPCE!**

* na kandidátce Úsvitu nejsou žádní straniční politici ani trafikanti

VOLTE ÚSVIT. č.22

Zdroj: Facebook Úsvit přímé demokracie, Facebook Úsvit – Národní koalice

Obrázek č. 9

Zdroj: Facebook Úsvit přímé demokracie, Facebook Úsvit – Národní koalice

Obrázek č. 10

Zdroj: Facebook Úsvit přímé demokracie, Facebook Úsvit – Národní koalice

Obrázek č. 11

Zdroj: Facebook Úsvit přímé demokracie, Facebook Úsvit – Národní koalice